GOVERNMENT OF INDIA
NATIONAL LIBRARY, CALCUTTA.

1 OY
Class No. 891.451
Book No. M268[illegible]
N. L. 38.
MGIPC—S8—21 LNL/59—25-5-60—50,000.

GOVERNMENT OF INDIA

NATIONAL LIBRARY

CALCUTTA.

This book was taken from the Library on the date last stamped. A late fee of 6 nP. will be charged for each day the book is kept beyond a month.

N. L. 44.

MGIPC—S1—37 LNL/60—12-1-62—60,000.

SURANGI

By

CHINTAMANI MAHANTY

ସୁରଙ୍ଗୀ ।

ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି

ପ୍ରଣୀତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ

୧୯୧୩

କଟକ

CUTTACK,

Printed by the Cuttack Printing Company

Limited.

1913

Or
891.451
M268sv

NATIONAL LIBRARY
No 1794
Date 19-12-57
CALCUTTA

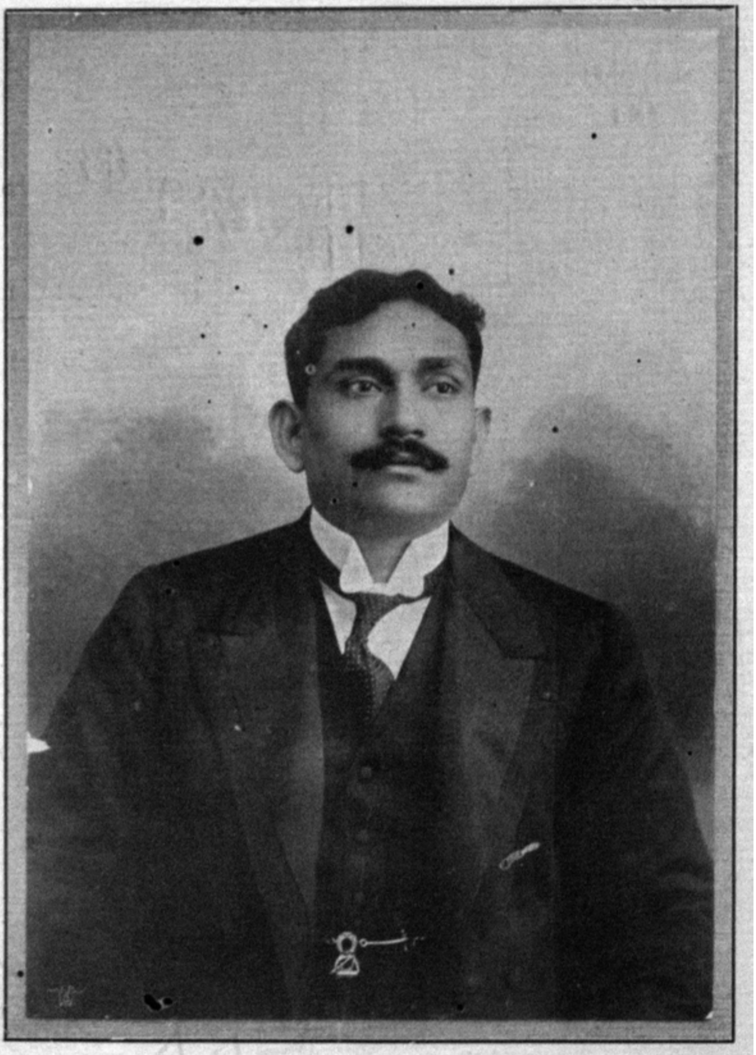

Sri Chandra Chudamani Rajah Harichandana Jagadev,
Rajah of Surangi.

Kuntaline Press, Calcutta.

ଶୁଦ୍ଧିପତ୍ର ।

ପୃଷ୍ଠା	ଧାଡ଼ି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ ।
୧୦	୯	ସାତବକ୍ଷରଅ	ସାତବକ୍ଷରଆ
୧୦	୧୨	ପର୍ଣ୍ଣି	ପୂର୍ଣ୍ଣି
୧୦	୧୯	ଚନ୍ଦ୍ର	ବନ୍ଦର
୧୩	୨	ପିତ୍ରଲ	ପିତ୍ତଳ (*)
୧୩	୨୩	ବରକୋଛ	ବରକୋଳ
୧୪	୨୩	ଲୁମ୍ବାଟଆ	ଲୁମ୍ବାନ୍ଟଆ
୧୫	୧୬	ଲୁଞ୍ଜବନ୍ଧାରଂ	ଲୁଞ୍ଜବନ୍ଧାସ୍ତ
୧୬	୧୬	ବେବୀଙ୍କ	ଦେବୀଙ୍କ
୧୬	୧୪	ସରସ୍ତୀରେ	ସରସୀରେ
୧୬	୧୮	ମୂଲ	ମୂକ
୨୦	୨୧	କୂସ	କୂର୍ମ
୨୦	୨୪	ଗମ	ଗଳା
୨୨	୮	ଦବରଲୁ	ଦବଇଲୁ
୨୪	୧୪	ଦଳଦୀବର୍ଣ୍ଣ	ଦଳଦୀବଳ
୨୫	୭	ଦବ୍ୟ	ଦବ୍ୟ
୩୬	୧୪	ଦେଉଡ଼ିମଗ	ଦେଉଡ଼ିମିଗ
୪୫	୧୬	ରସାଯୋଷ	ରସା-ଯୋଷା
୪୬	୭	ସମଧିରୁ	ସମାଧିରୁ
୫୧	୭	ବସ୍ନଛ	ବସ୍ନ, ଛ
୬୧	୯	ଭିକ୍ଷ୍ୟା	ଭିକ୍ଷା
୬୬	୭	ସ୍ରୋତଶ୍ଛିନ୍ନ	ସ୍ରୋତଚ୍ଛିନ୍ନ
୬୬	୮	କ୍ଷୁଆ	ଶୁଆ
୬୬	୧୩	ସାଳ	ସ୍ଥାଳ
୭୦	୧୫	ମାତୃଭାଷା ବା ନାହିଁରେ	ମାତୃଭାଷାରେ ବା ନାହିଁ
୭୧	୫	ମମଛାର	ମମକାର
୭୨	୧୧	ସନ୍ଦର୍ଶ୍ଣ	ସନ୍ଦର୍ଶ

ପୃଷ୍ଠା	ଧାଡ଼ି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୭୨	୧୫	ବସନ୍ତ ଉତ୍କ୍ଳ	ବସନ୍ତ ଉତ୍କଳ
୭୪	୨୪	ଯାଉଚ୍ଛନ୍ତ	ଯାଉଛନ୍ତି
୭୫	୪	ସଗ୍ରି	ସଙ୍ଗି
୭୭	୫	ଫଳ	ଫୁଲ
୭୮	୧୨	ଚୁଦ	ଚୁଦ୍ର
୭୮	୨୫	ସମ୍ମଖେ	ସମ୍ମୁଖେ
୭୯	୩	ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରଯୁ	ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରାଯୁ
୮୦	୧	ସୁହଗୀ	ସୁହାଗୀ
୮୪	୨୫	କନେକ	କନୈକ
୮୫	୫	ଉଦ୍ଦେବୁ ଦେ	ଉଦେ ବୁଦେ
୮୬	[illegible]	ଏକାଦାସ	ଏକଦାସ
୮୭	୧୩	ଭାଗ୍ୟଦାତା	ସୌଭାଗ୍ୟଦାତା
୮୯	୧୧	ଫଲ୍ଗୁ	ଫଲ୍ଗୁ
୮୯	୧୭	କପିସ	କପିସା
୯୦	୧୦	ପତିତପବନୀ	ପତିତପାବନୀ
୯୨	୧୨	ଶିଳ୍ପି	ଶିଳ୍ପ
୯୩	୧୭	ବସ୍ତୁଛି	ବସ୍ତୁଛି
୯୭	୪	ଉପଦ୍ରଦ	ଉପଦ୍ରବ
୧୦୦	୧୩	ଧର	ଧର
୧୦୨	୫	ଘଟିଲା	ଘୋଟିଲା
୧୦୮	୪	ବାକ୍ୟ	ବାକ୍ୟେ
୧୧୪	୧	ପ୍ରଥମଧାଡ଼ି ପଞ୍ଚମଧାଡ଼ି ହେବ	
୧୧୫	୯	ବର୍ଷର	ବସ୍ତ୍ରର
୧୧୯	୧୦	ମଳସି	ସଳସି
୧୨୪	୩	କ୍ଷୀଣା	କ୍ଷଣା
୧୨୫	୮	ସଙ୍ଗେ	ସଦେ
୧୨୭	[illegible]	କଟଘଣ	ବଟଘଣ

ପୃଷ୍ଠା	ଧାଡ଼ି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୧୩୦	୧୨	ସସ୍ବାଦ	ସମ୍ବାଦ
୧୩୪	୭	ସ୍ପଷ୍ଟବାଦ	ସ୍ପଷ୍ଟବାଗ୍ମୀ
୧୩୫	୭	ସମାଜଉ	ସମାଜର
୧୩୭	୧୭	ଉହୁଁ	ବହୁ
୧୩୮	୨୧	ମନାଆଁ	ମାନାଆଁ
୧୪୧	୯	ବନ୍ଧୁଦା	ବାନ୍ଧୁଦା ।

ଉପହାର

ପରମ ମାନନୀୟ,

ଉତ୍କଳ-ପ୍ରଥିତଯଶା, ଉତ୍କଳସାଗର-ଶଙ୍ଖ-ଶଣ୍ଡିରତ୍ନ, ସୁରଙ୍ଗୀଅଧୀଶ୍ୱର
ଶ୍ରୀଳ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି ରାଜା ହରିଚନ୍ଦନ ଜଗଦ୍ଦେବ
ମହୋଦୟ-ଶ୍ରୀ କରକମଳେଷୁ ।

ଶ୍ରୀମନ୍ମହାରାଜ,

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀମନ୍ ମୋର ଅଗ୍ରଜ ମହୋଦୟଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟ ସେବାର ସୁବିଧା ପ୍ରଦାନ କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମହୋପକାର ସାଧନ କରିଅଛନ୍ତି । ସେହି ଅଯାଚିତ ଅନୁଗ୍ରହର କଥଞ୍ଚିତ୍ ପ୍ରତିଦାନ ସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀମୁଖରେ କିଛି ଭେଟି ଦେବାର ବାସନା ମୋ ହୃଦୟରେ ଜାଗରୂକ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀଶ୍ରୀମଙ୍କର ପନ୍ଥା ପ୍ରଣାଳୀ ଏବଂ ସେଥିର ଉପାଦାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ସାରସ୍ୱତ ପଦାର୍ଥ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀମଙ୍କ ପ୍ରୀତିଉତ୍ପାଦନରେ ଅକ୍ଷମ, ଏହା ମୁଁ ଅପରିଜ୍ଞାତ ନୁହେଁ । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଭାରତୀଙ୍କ କଳ୍ପନା-ଉପବନରୁ ସୁରଭିତ କାବ୍ୟ-କୁସୁମ ଚୟନ କରି ତାହା ଶ୍ରୀଶ୍ରୀମୁଖରେ ଉପହାର ଅର୍ପଣ କରିବି, ସେ ଭଳି ବିଦ୍ୟାବୁଦ୍ଧି ବା କ୍ଷମତା ମୋର ଆଦୌ ନାହିଁ । ଯାହାହେଉ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀମଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ସୁବିଧାରେ ମୋର ଅଗ୍ରଜ ମହୋଦୟ ସୁରଙ୍ଗୀରାଜ୍ୟର ବନ୍ଧୁସ୍ଥାନ, ଦୁରାରୋହ ଗିରିମାଳା ଏବଂ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ଅରଣ୍ୟରେ ମାସାଧିକକାଳ ଭ୍ରମଣ କରି ଯେଉଁ ପ୍ରାକୃତିକ, ଐତିହାସିକ, ଭୌଗୋଳିକ, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଏବଂ ଲୋକଚରିତ ତଥ୍ୟମାନ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ ତାହା ପୁସ୍ତକାକାରରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀମୁଖରେ ସାନୁନୟ ସମର୍ପଣ କଲି । ଏହି କାବ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀମଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ରାଜ୍ୟ ଏବଂ ପୂଜନୀୟ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପବିତ୍ର ଆଖ୍ୟାନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଥିବାରୁ ଏହା ଶ୍ରୀଶ୍ରୀମଙ୍କର ସମଧିକ ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ହେବ ବୋଲି ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ।

ଇଚ୍ଛାପୁର
୨୫—୧୧—୨୭

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀମଙ୍କର
ଆଶ୍ରିତ ସେବକ
ଶ୍ରୀ ସୋମନାଥ ମହାନ୍ତି ।

ସୁରଙ୍ଗୀ କାବ୍ୟ ।

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ ।

(ନଟବାଣୀ)

ଉତ୍କଳ—ଭାରତୀ ତବ ପ୍ରିୟଧାମ,
ଶାନ୍ତି—କୀର୍ତ୍ତି— ମାଳତୀ—ଗନ୍ଧାମ ।
ସଜେ ଶା'ନ୍ତା ବକ୍ଷେ ସୁରଙ୍ଗୀ ନଗରୀ,
ମାନସେ ମନୋଜ୍ଞ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପଦ୍ମ ସରି ।
ଗିରି—ଗଭ୍ରିମସ୍ତୀ କାନନ କୁନ୍ତଳା,
ସୁଁଷମାର ସୀଁମା ଶସ୍ୟ—ସୁଶ୍ୟାମଳା ।
ନିତ୍ୟ ନବଚନ୍ଦ୍ର— କୁଶଳା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ,
ଅଦୂର ନୀଳାଦ୍ରି ସ୍ୱଚ୍ଛ କବ କୃତ୍ତି ।
ଉଭେ ତାଉ ବେଶ— କାନ୍ତି, ବେଶକାଇ,
ଶ୍ରେଣୁ ଶୋଭା ସଙ୍ଗେ ଟେକ ଛବ ତାର ।
ଗିରି, ଉପତ୍ୟକା, ନଦ, ନଦୀ, ବନ,
ଦେବ—ଦେବାଳୟ ବିଶ୍ରାମ ଭବନ ।
କ୍ରୀଡ଼ାଗାର ବେଶ ଉପବନ, ସେତୁ,
ଏ ସକଳ ତାର ମଧୁରିମା ହେତୁ ।
ନିସର୍ଗ, କୃତ୍ରିମ ଦୃଶ୍ୟ ଏହାଧାରେ,
ଦୁର୍ଲଭ ଏସବ ବିନା ଅଳକାରେ ।

ବଧୂ ବଂଶୀ ନୃପ ପାଲନେ ପବିତ୍ର,
ସର୍ବାଂଶେ ନଗରୀ ଗଞ୍ଜାମେ ସୁରମ୍ୟ ।
ସୁରଙ୍ଗୀ ସୁଷମା ନାହିଁ ପଟାନ୍ତର,
ମାତ୍ର ଜଳ ବାୟୁ କଟୁ ସ୍ୱଳ୍ପତର ।
ବେଦଶ୍ରୀ କୁସୁମେ କେ ଜାଣି କପାଇଁ,
ରକ୍ଷିଲେ ବିଧାତା କଣ୍ଟକେ ଜଡ଼ାଇ ।
ତାଙ୍କରି କରଣୀ ଜଣା ତାଙ୍କୁ ଏକା,
ସ୍ଥଳ ଜଳ ତାହା ଦିବ୍ୟ ନୁହଏ ଦେଖା ।
ସଂସାରେ କାହାକୁ ସର୍ବଗୁଣାନ୍ୱିତ,
କରିବାକୁ ବିଧି ପ୍ରାୟଶଃ କୁଣ୍ଠିତ ।
ଉତ୍ତରେ ବାହୁଦା ଗଣ୍ଡିକ—ଞ୍ଜନସ,
ବହିଯାଏ "ବଢ଼— ଜଳ" ଆଖ୍ୟା ଧରି ।
ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପକ ତାପସଶ୍ରୀ ପ୍ରାପ୍ତେ,
କୌବେରୀ (୧)କଣ୍ଠେ ସେ ଦୂରୁ ଶୋଭା ପାଏ ।
ନବସନ୍ତ ତଟେ ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦକେଶ୍ୱର,
ନୃସିଂହଦେବଙ୍କ ସଂସ୍ଥାପିତ ହର (୨) ।
ମହିମା ତାଙ୍କର ଚୌଦିଗେ ବିଶ୍ରୁତ,
ପାଦୋଦକ ଯଥା ସାକ୍ଷାତ ଅମୃତ ।
ସଙ୍କଟ ଶ୍ରେଣିଏ ରୋଗ ମୁକ୍ତି ଅଶେଷ,
ଦଅନ୍ତି ଧାରଣା ଅଛି ତାଙ୍କ ପାଶେ ।
କଲେ ତାଙ୍କଠାରେ ମାନସ ବୃଷଭ,
ପଳାଏ ପ୍ରମାଦ ଦ୍ୱୋହଣ ଜନ୍ମଭ ।

---

(୧) ଉତ୍ତର ଦିଗ ।

(୨) ନୃସିଂହଦେବ ନାମକ ସୁରଙ୍ଗୀର ଜନୈକ ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ଶିବଲିଙ୍ଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।

ପ୍ରଥମସର୍ଗ ।

ନାନା ତରୁଷଣ୍ଡ— ସୁଫୁଲ୍ଲ କୁଞ୍ଜେ,
ବସନ୍ତ ଶଙ୍କର ସେବନ୍ତ ମୃଗପୁଞ୍ଜେ ।

ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ତହିଁ ଫୁଟି ପ୍ରଭଦ୍ୱାସ, (୧)
ଶୁଭ୍ର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣେ କୁଟେ ପ୍ରଭଦ୍ୱାସ ।

ଧଇଛୁ ରାବଣହସ୍ତା (୨) ଅଳ୍ପ ଦୂରେ,
ପୁଷ୍ପରୂପ ରୌପ୍ୟ— ଆଲଟ ଛମ୍ଭରେ ।

ପିତ୍ତଳ ନିର୍ମିତ ମହାଫଣୀଗଣ,
ଅବସ୍ଥିତ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଦ୍ୱୌରଣ ଉତ୍ଫଣା ।

ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ନାନାଛନ୍ଦେ ରହି ଜଟାଜୁଟ,
ସ୍ଥିତଅଛୁ ଶିରେ ଶଶାଙ୍କ-ମୁକୁଟ ।

ମନ୍ଦିର ପଶ୍ଚାତେ ସ୍ଥଳ ବେଦୀ ବକ୍ଷ,
ବଗଜ୍ଜଳ ଶିଳା— ବୃଷଭ ଅଙ୍କଣ୍ୟ ।

ପ୍ରାଚୀନ ସେ ବେଦୀ ନିତ୍ୟ ନୂଆ ଦଶେ,
ପ୍ରଣୀତ ବାନ୍ଧବ ଗବାଲଯ୍ୟ ବ ସେ ?

ଦ୍ୱାର ଉଦଙ୍ଗିଣ୍ୟ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର,
ସୁଭଙ୍ଗୀ-କୈରବ— ପ୍ରକାଶକ ଚନ୍ଦ୍ର ।

ସ୍ଥାପି ଯାଇଛନ୍ତି ଏଥି ବସ୍ତ୍ର ଗ୍ରାମ,
ଧରେ ସେ "ଚୈତନ୍ୟ—ଚନ୍ଦ୍ରପୁର" ନାମ

ଗୋଦାବରୀ ତଟେ ପଞ୍ଚବଟୀ ପରି,
ବାହୁଦା ତୀରରେ ଶୋଭେ ସେ ନଗରୀ ।

କ୍ଷୁଦ୍ର ରେଖା ବତ ଭକ୍ତ ଜନ୍ମଗ୍ରାମ,
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଆଭାସ ଦଶେ ଅଭିରାମ ।

---

(୧) ବନ୍ଧୁଅର । (୨) ସପ୍ତପେଣୀ ।

ନୀଳ ସମତଳ   କପାଳ ପାଷାଣ,
ଆସ୍ତରଣ ପରି   ଅଛି ଲମ୍ବମାନ ।
ଦୂରୁ ଦଶେ ତାହା   ବିପୁଳ କପାଟ,
ଶୁଭେ କି କାନନ—   ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନୀଳପାଟ ।
ସୈନ୍ୟ ଠଣା କରି   ଠଣା ଗ୍ରାମଠାରେ,
ସ୍ତ୍ରି ଓ ପୁଲ୍ଲାଙ୍ଗୁଣୀ   ରସାଳ ଛାୟାରେ ।
ରାଜ୍ୟ ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ   ଅଟନ୍ତି ଏ ଦେବୀ,
ଲଭନ୍ତି ଅଭୀଷ୍ଟ   ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ସେବି ।
ପୁରାକାଳେ ଦେବୀ   ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ,
ରଖୁଥିଲେ ରାଜ୍ୟ   ରହି ହୃଦୟରେ ।
ସେଦିନଠୁ ଅବଧି   ଦେବୀ ବରଭୁଜା,
ପାଉଛନ୍ତି ରାଜ-   କୁଳେ ଅଗ୍ରପୂଜା ।
ରକ୍ଷି ପ୍ରତିନିଧି   ନୃପତି ସଦନେ,
ବସେ ଏବେ ଦେବୀ   ରମ୍ୟଲୌଦ୍ଧବନେ (୧) ।
ଉଚ୍ଚ ତାଲଗୁଡ଼ି   ବନଭୂମି ଚୂଡ଼,
ଧରେ ଶିରେ ଯାର   କୃଷ୍ଣାଭ୍ର ମହୁଡ଼ (୨) ।
ଅନନ୍ୟ ସୁନ୍ଦର   ସେ ମନ୍ଦରବର,
ଦ୍ୱିତୀୟ ମହେନ୍ଦ୍ର—   ଗିରି ଗଞ୍ଜାମର ।
ଧରେ ଗିରି ଶିରୀ   ଯଥା ମଉଙ୍ଗଳ,
ମେଘଭେଦ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ   ଉଠେକ ଦିଗ୍ଗଜ ।

---

(୧) ଏହା ଗୋଟିଏ ଆମ୍ର ଉଦ୍ୟାନ ।

(୨) ତାଲଗୁଡ଼ି ସୁରଙ୍ଗୀର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତ । ପୁରାକାଳରେ ଏହି ପର୍ବତରୁ ସଙ୍ଗୀତ ତାଲ ଶବ୍ଦ ଶୁଣା ଯାଉଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ତାଲଗୌଡ଼ି ହୋଇଥିଲା । ସମ୍ପ୍ରତି ଅପଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ "ତାଲଗୁଡ଼ି" ହୋଇଅଛି । ଏ ପର୍ବତରେ କୃଷ୍ଣାଭ୍ରଖଣି ଅଛି ।

କାହିଁ ମୋର ଶକ୍ତି ଅତି ଅକିଞ୍ଚନ,
ଗାଇବ ସେ ଗିରି ମହାଶକ୍ତି ଗୀତ ।
ସେ ଶକ୍ତି ସହିତେ ମୋ ଶକ୍ତି ତୁଳନା,
ବାରିଧିର ସହ ଯଥା ଶୀକରକଣା (୧) ।
ସୁରଙ୍ଗୀ ଶକ୍ତିର ସେତୁ ମାନଦଣ୍ଡ,
ତା' ଯୋଗୁଁ ସୁରଙ୍ଗୀ— ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଅଖଣ୍ଡ—
ଥିଲା ପୂର୍ବକାଳେ, ଅଟେ ତାହା ତେଣୁ,
ସୁରଙ୍ଗୀର କଳ୍ପ— ବଟ କାମଧେନୁ ।
ବ୍ରହ୍ମ ଲୋମକୂପେ କୋଟି ଅଣ୍ଡପରି,
ଧରେ ଗଣ୍ଡଶୈଳ ଖଣ୍ଡରେ ଶିଖରୀ ।
ବଢାଇ ସାମନ୍ୟ ସୁଷମା, ସମ୍ପତ୍ତି,
ମୈତ୍ରୀ ଭାବେ ଜଗେ କରିନ୍ତ ବସନ୍ତ ।
ରସାଳ, ପନସେ ଆପାଦ ଶିଖର,
ମଣ୍ଡି ଗିରିବର ଦଶେ ଶୃଙ୍ଗୁତର ।
ଚୂଡ଼ା ମଧ୍ୟେ ଚୂଡ଼ା ଶୋଭେ ଅଗଣନ,
ଶୃଙ୍ଗେ ତହିଁ ପରେ ଉପଚୂଡ଼ା ଘନ ।
ଶୃଙ୍ଗୁଁ ଶୃଙ୍ଗୁଁ ଶ୍ୱେତ— ପର୍ଜ୍ଜନ୍ୟ ପଲକେ,
ଚରି ଯାଏ ଯେବେ ପଙ୍କତ କନକେ,
ଦର୍ଶନେ ଆସେ ଏ ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା ଆପେ,
ତାମସ ହୃଦେ କ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ବ୍ୟାପେ ।
ଘନେ ଦେଖି ନାଚେ ଘନବନ୍ଧୁ କେକୀ,
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଶଙ୍କି ଶୃଙ୍ଗୁପୁଚ୍ଛ ଟେକ ।
ହୁଅନ୍ତି ଉଦେ ସେ ଗିରିଶୃଙ୍ଗେ ରବି,
ପ୍ରକାଶି ଅତୁଳ ନଗ ନବ ଛବି ।

---

(୧) ଜଳକଣା ।

ଉଦୟନ୍ତ ଅଚଳ   ସେହ୍ନୁ ସୁରଙ୍ଗୀର,
ପ୍ରାଣଛନ୍ଦ ଚାର   କ୍ଷଣେ କନ୍ଦ ଶୀର ।
ଅର୍ଦ୍ଧ ଶୁକ୍ଳ , ଅର୍ଦ୍ଧ   ଶ୍ୟାମଳେ ଢଳୁରି,
ଧରେ ହରହରି   ମିଳନ ମାଧୁରୀ ।
ମୁକ୍ତ ହୋଇ କମେ   ଗିରି ଅନ୍ତରାଳୁ,
ତୁଏଁ ଯେତେବେଳେ   ରବି ଗିରି ଚାଳୁ,
ଧୂର୍ତ୍ତ ରାହୁ ଗ୍ରାସୁ   ମୁକ୍ତ ହେଲା ପରି,
ଆଶ୍ୱାସର ବାଳ——   ହୁଙ୍କ ଲଇ ହରି ।
ଅବା ପ୍ରାଚୀଗ୍ରଲେ   ଦଶେ ଝଲମିଲ,
ପଦ୍ମରାଗ-ରଚୀ   ଚଟୁଲ ଟିକଳ୍ ।
ଗଳ ଦକାସ୍ୟା   ଖରା ଉଦୟର,
ଘଟେ ଗିରିଦେହେ   ବଢନ୍ତ ସମର ।
ଆରମ୍ଭିବେ ରୌଦ୍ରେ   ଗ୍ରାସ କରେ ଶଠ,
ପରକ୍ଷଣେ ଖରା   ହଏ ଚାଲୁ ଖାଇ ।
ଗ୍ରାସମାନେ ଜାତ   ହୋଇ ପରସ୍ପରେ,
ପୁଣି ଗ୍ରାସେ ରତ   ହୁଅନ୍ତି ସତ୍ୱରେ ।
ହେରି ହେରି ଏହ   ମହାଦୃଶ୍ୟ ଚନ୍ଦ,
ହୁଏ ହୃଦ ମଧ୍ୟେ   ଏ ଭାବ ଉଦୟ ।
ମୃତ୍ୟୁ ପାଇଁ ଜୀବ   ଜନ୍ମି ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ,
ଜନ୍ମଲାଭ ଅର୍ଥେ   ପୁଣି ଏଥି ମରେ ।
ମରଣର ଯଥା   ଜନମ କାରଣ,
ତଥା ଜନମର   ନଦାନ ମରଣ ।
ଧରେ ବକ୍ଷୁ ଦଳୀ (୧) ଗର୍ଭେ ଧରାଧର,
ପ୍ରକୃତ-ରାଣୀଙ୍କ   ଗୁପ୍ତ ଗନ୍ତାଘର ।

---

(୧) ବଣ ଶବ୍ଦଜ ।

ବାହାରନ୍ତ ପ୍ରାୟ ବଲ୍ମୀକରୁ ବ୍ୟାଳ
ବହୁଅଛେ ନମ୍ନେ ନିର୍ଝରମାଳ ।
ପ୍ରତି ଗୁହା; ପ୍ରତି— ଚୂଡ଼ା, ପ୍ରତିଝର,
ମହାଶିକ୍ଷା, ମହା— ଦୃଶ୍ୟର ଆକର ।
ଅନନ୍ତ ମହା— ଭାବ ଉନ୍ମେଷକ,
ଏଣୁ ମହୀଧର ନୀରବ ଶିକ୍ଷକ ।
ଅଚଳ କଟିରେ ସ୍ଥିତ ଶିଳାଗଳି,
ଧରେ ଆଖ୍ୟା "ସାତ— ବଖରିଆ" ଦଲୀ ।
ଅପ୍ରଶସ୍ତ ଗର୍ଭ ଗମ୍ଭୀର ବିଶେଷ,
ଭୀଷଣ, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଦେଶ ।
କାହିଁ ଗହ୍ୱରର କିନ୍ତୁହିଁ ନିସର୍ଗ,
ସେ ଶାନ୍ତ ସ୍ଥାନ ସ୍ୱରଗର ସ୍ୱର୍ଗ ।
ଅବା ବନଦେବୀ ଶୟନ କୁଟୀର,
କମ୍ରା ଗିରି ଗୁମ୍ଫ— ସୃଜିତା ମନ୍ଦିର ।
ମାଳତୀ, ଝିଙ୍କଳୀ, ପାଟଳୀ ଲତିକା,
ଆବର ଅନ୍ମୋଗା (୧) ଲତାକୁଳ—ଟୀକା ।
ପ୍ରିୟ ସଖୀ ପ୍ରାୟେ ମଣି ପରିସରେ,
ଆଲିଙ୍ଗି ଅଛନ୍ତି ଏକକୁ ଅପରେ ।
କବି, ଯୋଗି ଯୋଗ୍ୟ ସେ ସ୍ଥାନ ସୁନ୍ଦର,
ଆନପକ୍ଷେ ସିନା କଷ୍ଟୀ, ଭୟଙ୍କର ।
ଆକର୍ଷେ ସେ ଦୃଢ଼େ ସାଧକର ମନ,
ଓଙ୍କାରେ କଲ୍ପନା ଗ୍ରାବକୁ ଯେସନ ।
ଗୁହାଦେରେ ଗୁହା, ଗୁହା ତାହା ପରେ,
ଲକ୍ଷ ପୁଷ୍ପ ଚହଁ ନ ଚକ୍ଷେ ଭୟରେ ।

---

(୧) ବଣମଲ୍ଲୀ ।

ଅନ୍ଧାର, ଅନ୍ଧାର— ପ୍ରିୟ ତମଚଟା,
ଦେବନଙ୍କର ଛାଦ୍ୱା ତରସ୍ଥାୟୀ ପଟା ।
କେଉଁ ଶୋଭିଶିଦ୍ଧ୍ୟ ବଙ୍କନତା-ଭକ୍ତ,
ନ ଦେଖ ଏ ସ୍ଥାନ ପ୍ରଭୁ ଅନୁରକ୍ତ ।
ଏ ଦେବ—ବାଞ୍ଛିତ— ଧାମ ଯେଉଁ ଜନ,
ନ ଦେଖିଛୁ ସାର୍ଥ ନୃଦେହେ ତା' ନୟନ
ପ୍ରହନ୍ଦେ ସେ ସ୍ଥଳୁ ଝରେ ସେ ଅମୀୟ,
ଲେକ୍ଷନୀୟ ନୁହେଁ କଣ୍ଠେ ତା' ପାନୀୟ ।
ଧାତକଣରଥ ଦଳୀ ବାମେତରେ,
ସ୍ଥିର ଆକ ଗୁମ୍ଫା ଅଚଳ କଣ୍ଠରେ ।
ପ୍ରସ୍ତର ନଭାଜ ନମ୍ରେ ଶିଳାଭଙ୍ଗା,
ପଣ୍ଡି ତହିଁ ସଦା ଦ୍ରବମୟୀ ଗଙ୍ଗା ।
କାହୁଁ ଆସି ଜଳ ରହନ୍ତି ସଞ୍ଚିତ,
ଭାବଲେ ସେ ତଥ୍ୟ ହୃଦ୍ୟେ ଭ୍ରମେ ଚିତ୍ତ ।
ଧନ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ତବ ଅଜ୍ଞେୟ କୌଶଳ,
ପର୍ବତ ଶିଖରେ ବହିଅଛି ଜଳ ।
ନଷ୍ଟେ ଏହା ତବ ମହିମା—ମହତ୍ତ୍ୱ,
ନରର କି ଶୁଧ ବୁଝିବ ସେ ତତ୍ତ୍ୱ ।
ହୁସ୍ତରେଖ ଶିଳା ଦେଖୁର ଅଯୁତନ,
ବସି ବସି ଧର ଧର ଯାନ୍ତି ଜନେ ।
ମାଝେ ସଉପଏ ଅବଲୀଳା କ୍ରମେ;
ଡେଇଁ ଡେଇଁ ଯାନ୍ତି କପିଙ୍କି ଯଥା ଗମେ ।
ବୃଦ୍ଧ ପ୍ରୌଢ଼ ଯୁବା ବାଳକ ସକଳ,
କରିଛନ୍ତି ପଥ ଅଭ୍ୟାସେ ଶିଥିଳ ।
ଜୀବର ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକୃତି ଅଭ୍ୟାସ,

ଘୁଞ୍ଚାଏ ସେ କର୍ମ— ଯଥୁଁ ତ୍ରାସ ହ୍ରାସ ।
କଳ୍ପ ପ୍ରାୟ ଲକ୍ଷ ବଦନ ବ୍ୟାଦାନ,
ଅଦୂରେ "କୁମ୍ଭୀର— ଗୁମ୍ଫା" ବିଦ୍ୟମାନ ।
ବହୁ ଋଷି ଯହିଁ କରୁଥିଲେ ଜପ,
ନାହାନ୍ତି ସେ ଋଷି ଅଛି ମାତ୍ର ଗପ ।
ଉଠୁଥିଲା ଯହିଁ ବ୍ରହ୍ମସ୍ତୁତି ଗୀତ,
ହୋଇଅଛି ଏବେ ଆହା ସେ ଶ୍ମଶାନ ।
ଦେଉଅଛି ସାକ୍ଷ୍ୟ ଏବେ ସେ ସତତ,
କାଳର କୁଟିଳ ଗତି ଏଥା ସତ ।
ଯେଉଁ କାଳ ଥରେ ସୌଭାଗ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତି,
ଦଏ ପୁଣି ସେହି ଦୁର୍ବାର ଦୁର୍ଗତି ।
କ୍ରୂରକାଳର ଏ ମୃତ୍ୟୁ-ପ୍ରହାରିଣୀ,
କ୍ଷଣେ ଅବଚ୍ଛେଦନେ ମାନର କଳନା ।
ଅଦୂରେ "ମାର୍କଣ୍ଡ— ଶ୍ୱର" ବିରାଜିତ,
ଯାରି ପାଦ ଧୋଇ ଜନ୍ମେ ଆସେ ବହି ।
ମର୍ମର ଅକୃତ ଶିଳା ତଳୁ ଜଳ,
ଶବ୍ଦେ କଳ କଳ ଝରେ ଅନର୍ଗଳ ।
ଅଗ୍ରେ ଶିଳାବେଦ ଦଶଇ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ,
ତଟେ ନିର୍ଝରିଣୀ— ଦେବୀ ସଭ୍ରମନ୍ଥ ।
ବହୁ ତରୁ ଲତା ନବ ପୁଷ୍ପଭାରେ,
ସୃଜନ୍ତି ଛାୟା— ମଣ୍ଡପ ସେଠାରେ ।
ଶାଖାମୃଗଦଳ ଘୋର ଉପଦ୍ରବେ,
ଥାଏ ନାହିଁ ଶାନ୍ତ ସେ ସ୍ଥାନରେ ଲବେ ।
ଛାଡ଼ି ଉଚ୍ଚେ ରୁଦ୍ର କଳକଳା ନାଦ,
କରନ୍ତି ସତତ ଆମୋଦ ଅହ୍ଲାଦ ।

ଯାହା ପ୍ରବେଶିଲେ ଭୟ ଭ୍ରାନ୍ତ ନାହିଁ,
ମନୁଷ୍ୟ ଦେଖିଲେ ହୁଅନ୍ତ ଖଟାଇ ।
ନ କଲେହେଁ ଦ୍ରୋହ କରନ୍ତି ଅପକାର,
ତେବେ ତ ଘଡ଼ନ୍ତି ଜାତୀୟ ବେଭାର ।
ଖଳର ସ୍ୱଭାବ ସିନା ଏହିମତ,
ବଳେ ବଳେ ଅର୍ଥେ ଅନର୍ଥ ଘଟନ ।
କ୍ଷେତ୍ରପାଳଙ୍କର ଅଥବା ମନ୍ଦିର,
ଚଉଦ୍ୱାର ଶୋଭା କେବଳ ରୁଚିର ।
ଶିଳା-ପୀଠ ପୃଷ୍ଠେ ସ୍ତମ୍ଭ, ଚହୁଁପଟେ—
ଖଞ୍ଜ ଦେବାଳୟ ଦିବ୍ୟ ଶୋଭା ଧରେ !
ଫଣା ପରେ ମହୀ ମହାଭାର ବହି,
କୂର୍ମପୃଷ୍ଠେ ବସେ ଅବା ଶେଷ ଅହି ।
ଚତୁର୍ଭୁଜ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେବ କ୍ଷେତ୍ରପାଳ,
ଜଗିଛନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ର ବସି ଚିରକାଳ ।
ତାଳଗୁଣ୍ଡି ତଳେ ଘନେ ବୃନ୍ଦାବନ (୧),
ବାସ୍ତବରେ ତାହା ଉପ ବୃନ୍ଦାବନ ।
ଅଥବା ନଗେନ୍ଦ୍ର ନଗେନ୍ଦ୍ରାଣୀଙ୍କର,
ପ୍ରମୋଦ-କାନନ ପ୍ରମୋଦ ଆକର ।
ଘନଛାୟା ଯୁକ୍ତ ତରୁ ସୁଶୀତଳ,
ପରିମଳମୟ ସୁନିର୍ମଳ ସ୍ଥଳ ।
ବନଲତା ଦେବୀ ଅରୂପ ଧାରିଣୀ,
ମହାଯୋଗେ ରତ ତହିଁ ଏକାକିନୀ ।
ମନୁ ଶୋକ ଚିନ୍ତା କରେ ସଂହରଣ,
ନିଶ୍ଚେ ସେହୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ନନ୍ଦନ କାନନ ।

---

(୧) ଏହା ଗୋଟିଏ ରମଣୀୟ ଉଦ୍ୟାନ ।

ନାରକେଳ, ଆମ୍ବ ପନସ, ବଞ୍ଜୁଳ (୧),
ପ୍ରିୟଙ୍ଗୁ (୨), ପୀତନ (୩) ନିଚୁଳ (୪), ପିଚୁଳ ।
ଚମ୍ପକ, ଶ୍ଳେଷ୍ମସ୍ତ (୬) ଶମୀ, ଶେଫାଳିକା,
ଝନ୍ନୁକ, ସମ୍ପାକ (୭) ଟାଯ୍ସୃକ୍ଷୀ (୮), କ୍ଷୀରିକା (୯) ।
ନାଗେଶ୍ୱର, ଜମ୍ବୁ ଲେମ୍ବୁ, କୋବିଦାର (୧୦),
କକୁଭ (୧୧), କର୍କନ୍ଧୂ (୧୨) ବିଲ୍ୱ, କର୍ଣ୍ଣିକାର ।
ତୁଣ୍ଡିଅଳା, ନିମ୍ବ ନ୍ୟଗ୍ରୋଧ (୧୩), ଗୁବାକ,
ତମାଳ, ଲକୁଚ (୧୪) ଖର୍ଜ୍ଜୂର—ବିଶାଖ (୧୫) ।
ତାଳ, ତମାଳାଦି ବନ୍ଧୁ ପାଦପରେ,
ବୃନ୍ଦାବନ ଶୋଭା ସୌମ୍ୟ ଶିଖି ଧରେ ।
ଆଚ୍ଛାଦନ୍ତି ଯାହିଁ ନବଡ୍ରେ ଅଙ୍ଗୀ,
ମଧୁଗନ୍ଧା-ମଧୁ— ନାନ୍ଦୀ—ସାଧିକା ।
ଦୋହଲେ ସମୀରେ ଧୀରେ ଶିର ଗୁନ,
ଅନ-ପାନ-ପ୍ରିୟ— ଆନନ୍ଦା-ନଅନ ।
ଉତ୍କ୍ଷି ନନ୍ଦ ଦଗ ଯାହିଁ ବା ମାଳତୀ,
ନାଗରୀ-ବ୍ରତତି— କୁଳ-ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ।
ମେଲନ୍ତି ବଧୂଳି ସୁଷମା ବିପଣୀ,

---

(୧) ଅଶୋକବୃକ୍ଷ, (୨) କଦମ୍ବଗଛ ।
(୩) ଆମ୍ବଡ଼ାଗଛ, (୪) ହିଞ୍ଜଳଗଛ ।
(୫) ଝାଉଁଗଛ, (୬) ନାଗେଶ୍ୱରଗଛ ।
(୭) ସୁନାରୀଗଛ, (୮) ଶଉରଗଛ ।
(୯) ଖୀରକୋଳିଗଛ, (୧୦) କାଞ୍ଚନଗଛ ।
(୧୧) ଅର୍ଜ୍ଜୁନଗଛ, (୧୨) ବରକୋଳିଗଛ ।
(୧୩) ବଟବୃକ୍ଷ, (୧୪) ଜେଉଠଗଛ ।
(୧୫) ଶାଖାହୀନ ।

ସୁନସ୍ତି-ଅଧର— ରକ୍ତିମା ଶ୍ରେଣୀ ।
ପ୍ରକାଶିନ୍ତ କାନ୍ତ ଜସ୍ୱୀ ହଙ୍ଗଲାଙ୍ଗୀ,
ମଣୀବନ୍ଧ (୧)-କୁଳ— ଫାଶୁଲା ବାସଙ୍ଗୀ ।
ଦିବସ ଗ୍ରାଗର ଚତୁର୍ଯାମ ଯାକ,
ଶୁଭୁଥାଏ ବନେ ନାନା ପକ୍ଷି ଡ଼ାକ ।
କରନ୍ତ କାନନେ ନୃତ୍ୟ ମୁଖରତ,
ଷଡ଼ଜ ସ୍ୱରେ ଗାଇ ମୟୂରେ ସଙ୍ଗୀତ ।
ବନବଇଁଶିଆ କଣ୍ଟୁଲପାଢିଆ,
ନାଏ କଣ୍ଠ-ବଶୀ ଗାଇ ପାହାନ୍ତିଆ ।
ପିଷ୍ଟିଦିଏ ଥରେ ଥରେ ଡ଼ମ୍ବକାଉ (୨),
ଘୁଙ୍ଘାଗୀ ନାଗର ଚହ୍ଲାଇ ଟାଉ ଟାଉ ।
ଚର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ପ୍ରିୟ ଜଳ ସାରସ୍ୱା,
କୋହୁଲ୍ୟ-କୁଳାସ୍ତ- କୋଲବାସି ବାସ୍ତା ।
ଡ଼ାକୁଥାନ୍ତି କର୍ତ୍ତି— କୁଣ୍ଡେ ଦକ ସାଥ,
ଦଳାଦଳ ମସ୍ତ କୋଳାହଳେ ଧାଗ ।
ଛନ୍ଦପଦ ଫେଦ ଉଡ଼େ ଭରଦ୍ୱାଜ, (୧)
ଜରେ ପକ୍ଷିବେଣ୍ଡ (୨) ଛବ ଛକି ବାଜ (୩) ।
ଟଙ୍କାରଇ ଫୁଲ— ଚୁଇଁ ଏକ ଡାଗ,
ସୁମୁରେ ଶଷ୍ପରେ ଚରୁ କୋଳେ ପାଗ ।
ହଳଦୀ ବସନ୍ତ କୁଜନ୍ତ ପ୍ରଚୁର,
ରୂପ ପୁଣି ସ୍ୱର ଉଭେ ଯା' ମଧୁର ।
ଦୁରନ୍ତ କାକୋଲ (୪) କଠୋରେ ବୋବାଇ,

---

(୧) ପୁଷ୍ପ, (୨) କୁମ୍ଭାଟୁଆ ।
(୧) ଭଦଭଦଳିଆ, (୨) ଫସି ଶୀକାରୁ ।
(୩) ଛଞ୍ଚାଣ ପକ୍ଷୀ, (୪) ଡାମରକାଉ ।

ଦିଏ ସେ ପୁଣ୍ଡାବ୍ୟ— ଦାନ୍ତଜ ବୁଡ଼ାଇ ।
କାଠଖୁମ୍ପା କାଠ ହାଣେ ଥଣ୍ଟ ପିଟି,
ବଂଶବନୁ ଉଡ଼ି ମାରୁଥାନ୍ତି ସିଟି ।
କପୋତ ହୁଙ୍କାରେ କର୍ଣ୍ଣେ ବଜାଏ,
ଛତ୍ରିସ, ଟିଟିଭ ସ୍ୱନନ୍ତି ଅସଂଖ୍ୟ ।
ଷଡ୍ଜସ୍ୱରୁ ସହ ବସନ୍ତ ସେ ବନେ,
କହେ ସ୍ୱ ସଖୀକି ମୁଦା ହୃଷ୍ଟ ମନେ ।
ଧନ୍ୟ ହେବ ନେତ୍ରେ ନିରେଖି ସେ ବନ,
ଶାନ୍ତି—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ— ପିପାସୁ—ନୟନ ।
ଉଦ୍ୟାନ ମଧ୍ୟରେ "ବଟକ ମଣ୍ଡପ",
ଅବସ୍ଥିତ ବହୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ—ଶିଳ୍ପ—ଦର୍ପ ।
ଆବର ବିଶ୍ରାମ— ମଣ୍ଡପ ଅନେକ,
ବଢ଼ାଇ ଅଛନ୍ତି ଉଦ୍ୟାନର ଟେକ ।
ତୋଷା ଉପକଣ୍ଠେ ଶାଳଖଣ୍ଡ ପାଦେ,
ବହେ "ନିଆଁଳି" ଝର ଝର ନାଦେ ।
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ତାର "କୁଞ୍ଜ— ବିହାର" (୧) ମନ୍ଦିର,
ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହି ଦିଶଇ ରୁଚିର ।
ଦେଖିଲେ ତାହାର ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ଅଦ୍ଭୁତ,
ପ୍ରତେ ହୁଏ ଯଥା ବିଶ୍ୱକର୍ମା କୃତ ।
ନିର୍ମଳ, ଶୀତଳ ପୂତ ଝର ପୟଃ,
ତୁଳନା ତାହାର ସଜ୍ଜନ ହୃଦୟ ।

---

(୧) ରାଜା ନୀଳାଦ୍ରି ହରିଚନ୍ଦନ ଏହି ଝର ଉପରେ ପଞ୍ଚ ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣ କରାଇ ତହିଁରେ କୁଞ୍ଜବିହାର ଦେବଙ୍କୁ ସ୍ଥାପନ କରିବାର ଅଭିଳାଷ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ରାଜାଙ୍କର ଆକସ୍ମିକ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିବାରୁ ଉକ୍ତ ପଞ୍ଚ ଦେବାଳୟ ଅର୍ଦ୍ଧପ୍ରସ୍ତୁତ ଭାବରେ ଅବଧି ରହିଅଛି ।

ଝର ଶିରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗୁମ୍ଫା ବିଦ୍ୟମାନ,
ଧରେ ସେ "ପଳାଶ— ଦଳ" ଅଭିଧାନ ।
ଦୌପାଶେ ପଲାଶ ଛନ୍ନ ଶାଖା ପୁଞ୍ଜ;
ସୃଜଛନ୍ତି ତହିଁ ସାରସ୍ୱତ କୁଞ୍ଜ
ବିଷ୍ଣୁ ପାଦ ତଳୁ ମନ୍ଦାକିନୀ ପ୍ରାଏ,
କିଂଶୁକ ମୂଳରୁ ଝର ବହିଯାଏ ।
ଧର୍ମପଥେ ଯନ୍ନ ପ୍ରାୟ କଣ୍ଟାବନ,
କରଅଛି ଗୁମ୍ଫା ମୂଳ ସମାଚ୍ଛନ୍ନ ।
କୁସୁମ ଚନ୍ଦନ ତୁଳସୀ ସୌରଭେ,
ପୂର୍ଣ୍ଣଥିଲା ଗୁମ୍ଫା ଶରଦ ପୂରବେ ।
ଝର୍ଝର ନିନାଦେ ପୂର୍ବେ ପ୍ରସ୍ରବଣ,
କରୁଥିଲା ସନ୍ଧ୍ୟା— କାଳେ ସମ୍ଭାଷଣ ।
ମାତ୍ର ଏବେ ଅଦ୍ୟା ନୀରବ ନୀରସ;
ଭେଦିବ କେ ଭଲା କାଯ୍ୟଭ ରହସ୍ୟ ।
  କାନନ ଏକାଂଶେ ପର୍ବତ ଗହ୍ୱରେ,
ନିବସନ୍ତି "ବନ— ଦୁର୍ଗା" ନିର୍ଜନରେ ।
ଦେବୀଙ୍କ ଦୁର୍ଜ୍ଜୟ ବାହନ କେଶରୀ,
ଦ୍ୱାରେ ଅଙ୍କିତ ଅମଙ୍ଗଳ—ହାରୀ ।
କନକ ଚମ୍ପକେ କୁସୁମ ପରାଗେ,
ଦେଖି ପାଦ—ପଦ୍ମ ମଣ୍ଡିତ ସରାଗେ ।
ନିଯୋଗି ସେବକ ପଦ କନଅର,
ଧର ଉଗ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି— ମନ୍ତ୍ରୀ ନିକର ।
ଉତ୍କଟ ଟଙ୍ଗିରି ଧରିଣ କୋଦଣ୍ଡ,
ବାଏ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ— ଜାୟା—ଜୟଶଙ୍ଖ ।

କଳଙ୍କ—ଗଉରୀ ସଖୀ ସହଚରୀ (୧)
ବସିଅଛୁ ବନ୍ଧୁ ଏକମୂଳା ଧର ।
ଆସିଲେ କୁସୁମ— ଲମ୍ପଟ ଷଟ୍ପଦ,
ରକ୍ଷିବ ସଖୀତ୍ୱ ସ୍ନିଗ୍ଧ ତା ସମ୍ପଦ ।
ଆସ୍ଥାନ ମଣ୍ଡପ ଭେଦ ଏକ ଝର,
ବହୁଅଛେ ଧୋଇ ଦେବାଙ୍କ ପୟର ।
ପାଉଁବି ସେ ସ୍ନାନ ମୋହ ମୁକ୍ତ ମନ ,
ବନ୍ଧୁ—ବାନ୍ଧବ ପ୍ରଶାନ୍ତ ପାବନ ।
ଅପରାଂଶେ ସ୍ଥିର ତଡ଼ାଗ ସୁନ୍ଦର ,
ମାନସ ସଦୃଶ ମାନ ସରୋବର ।
ବନ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ସ୍ଫଟିକ ଦର୍ପଣ—
ସ୍ୱରୂପ ସେ ସର ଦର୍ଶେ ଶୋଭାବନ ।
"ମନ୍ଦିର ମଣ୍ଡପ" ତୀରେ ମନୋରମ,
ବନ୍ଧୁ ସରସ୍ତୀରେ ଶିବାଲୟୋପମ ।
ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଳ୍ପ ତାର ହର ନାଏ ଚିତ୍ତ,
ମୃତ୍ତିକାରେ କ ଟେ ହୋଇଛି ଶୋଭିତ ।
ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପ ଚାତୁରୀର,
ମୂଳସାକ୍ଷୀ ସେହି ସୁନ୍ଦର ମନ୍ଦିର ।
ମଣ୍ଡପର କାଳ— ଚର୍ବିତ—କଙ୍କାଳ,
ହୋଇଅଛି ଏବେ କପି କ୍ରୀଡ଼ାଶାଳ ।
ତହୁଁ ଗଣ୍ଡେ ଦୂର ହେଲେ ଅଗ୍ରସର ,
ଗଢପଥେ ପଡ଼େ " ବଙ୍କମ ନିର୍ଝର " ।
ପର୍ବତ ଅତଟୁ ଝରି ଆସି ନୀର,
କୁଞ୍ଜ ବନ ଭେଦ କୁଣ୍ଡେ ହୁଏ ସ୍ଥିର ।

---

(୧) ଲୁଚୁକାଳି ।

ନନ୍ଦନ ଉଦ୍ୟାନ ଦେବାରୁ ପରତ,
ଦଶେ କୁଣ୍ଡଳ ଘନ ସିନ୍ଦୂରର ।
ଫଗୁ ଢାଳ ଅବା ସଞ୍ଚୁ ଲଢଣା,
ଭେଟିଲେ ବସନ୍ତେ ମାଧବ ପିଚକା ।
ଶମ୍ଭା ବନ-କାଳୀ କପାଳ ଚନ୍ଦନ,
କରନ୍ତି ମତ୍ତା— କ୍ରୋଧେ ଉନ୍ମୀଳନ ।
ଧର୍ମ ଦେବ ଭଣ୍ଡ ବୈଷ୍ଣବର ଶିଷ୍ୟ,—
ଫଳମାନେ ମଣ୍ଡି ଧରନ୍ତି ଢମିରୁ ।
ବଦ୍ରୁ ଘର ବନ୍ଧୁ ଝଣ୍ଡ୍ୟା (୧) ବାନ୍ଧ ଗଲେ,
ଭୁଙ୍ଗ ଫଳବନ୍ତ ଖର୍ଜ୍ଜୁରେ ଅଟଳେ ।
ଫରୁମର୍ଦ୍ଦେ (୨) ଫଳ ଯାଉଛି ବସ୍ତର ,
ମଧୁର ଭର୍ଜନା ଦ୍ରାକ୍ଷ କଟୁନର ।
ସିନ୍ଦୂର ମୁଣ୍ଡିର ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାପକ,—
କଣ୍ଠ-ଘଣ୍ଟା ଚହିଁ ବାଜେ ଠନ ଠନ ।
ଯାଗଭାଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ଯାଗଭାଙ୍ଗ ପଦ,
ଧୂନ୍ୟ ଗର୍ଭ ଚାର ସୁବଶାଳ ଦଣ୍ଡ ।
ଫଟାନ୍ତି ଯେ କାଳେ ବାରୁଣୀ କପାଟେ,
ପାଛୋଟି ନେବାକୁ ଦିବସ—ସମ୍ରାଟେ ।
ଅସ୍ତଗାମି ରବ କନକ କରଣେ ,
ବୋଲି ହୋଇବନ୍ୟ ପାଗ୍‌ବନ୍ଧ ଗଣେ ।
ଦଶ ଦଶନ୍ତରୁ ନଦେ ଗ୍ରସି ଗ୍ରସି ,
ପଶନ୍ତି ସେ ଶୃଙ୍ଗେ ଦଳେ ଦଳେ ଅସି ।
ଯଥା କୋଟି କୋଟି ଜୀବେ ଏକାଧାରେ,
ପଶନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟନ୍ତ ଭବ—ଗହ୍ୱରରେ ।

---

(୧) ହାର ,(୨) ଜମ୍ବୁବୃକ୍ଷ ।

ଶୃଙ୍ଗ ଶିରେ ବନ   ଅଛୁ ଛତା ଧରି,
ନୀଳଗିରି ଚୂଳେ   କଳ୍ପବଟ ପରି ।
ଅଦୂରେ ତାହାର   ସପ୍ତଭୂଲ ଶୃଙ୍ଗ ,
ଘନ ନୀଳିମାରେ   ଜଣେ ଲୁଣ୍ଠିଭୃଙ୍ଗ ।
ତୁରୁ ସପ୍ତଶାଖ   ମୁକୁଟ ପ୍ରକାର,
ଗିରି ଶିରେ ତାହା   ଦିଶଇ ଉଦାର ।
ଅବା ଶମ୍ଭୁ ଶିରେ   ଫଣୀ—ସପ୍ତଫଣ
ଟେକ ଶିରଃ ପୁଞ୍ଜ   ନିରେଖେ ଗଗନ
ତରୁ ଲତା· ଗୁଳ୍ମେ   ସେ ଚୂଡ଼ା ଶ୍ୟାମଳ,
ଋଷଜୀଷ୍ଟ ଦବା   ଅଭିସାର ସ୍ଥଳ ।
ବୃନ୍ଦାବନ ବନ   ବାମେଶ୍ୱର ପାଶେ,
ବେତ୍ରବଣ ବେଦ   ଜୀର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରକାଶେ
ଶେଷ ପ୍ରାୟ ଏବେ   ମଣ୍ଡପର ସତ୍ତା ,
ଦେଖାଏ ସ୍ପଷ୍ଟେ ତେ   ଭାଗ୍ୟ ନଶ୍ୱରତା ।
ଥିଲା ପୂର୍ବେ ଯିକା   ଘନ ବେତ୍ରବଣ,
ହୋଇଛି ଏବେ ସେ   ବଲ୍ମୀକ ସଦନ (୧) ।
ସୋପାନ ଶୋଭିତ   କୂର୍ଚ୍ଚି-ମଣ୍ଡପର (୨),
ସ୍ତମ୍ଭ କାରୁ କାର୍ଯ୍ୟ   ନାହିଁ ପଟାନ୍ତର ।
ବିଶାଳ ବର୍ତ୍ତୁଳ   ଚଣ୍ଡଶୈଳ ଶିରେ,
ଆସନ ମଣ୍ଡଳ   ନିର୍ମିତ ରୁଚିରେ ।
ମହାଶୃଙ୍ଗାସ୍ଥିତ   ଏବେ ସେ ମଣ୍ଡପ,
ଅଛି ଘର ଶୂନ୍ୟ   ସ୍ଥୂଳ ପିଣ୍ଡବନ୍ତ ।

---

(୧) ଉଇହୁଙ୍କା ।
(୨) ଏହି ସ୍ତମ୍ଭାସ୍ତ ମଣ୍ଡପର ଆକାର ଅଷ୍ଟଦଳକୂର୍ଚ୍ଚି ସଦୃଶ ।

କୃତ୍ରିମ କଚ୍ଛପ ପୃଷ୍ଠେ ବିନିର୍ମିତ (୧),
ଦିଶେ ଆହା କୂର୍ମ— ମଣ୍ଡପ ସୁରତ ।
ଭାବ କାଷ୍ଠ–କଳା— କୌଶଳ ଦର୍ଶନେ,
କଳ୍ପନା କଳ୍ପିତ - ପ୍ରାୟ ହୁଏ ମନେ ।
ଲୁଣ୍ଠିଛନ୍ତି ଏବେ ସେ ଶୋଭାବିପଣି,
ଦୁରନ୍ତ ବାନର, ଦୁରନ୍ତ ତମ୍ପଣୀ,
ବନ୍ୟବାସିନୀଙ୍କ ଯାମଳ ମନ୍ଦିର,
ମାଲତୀ ନିକୁଞ୍ଜେ ଟେକିଅଛି ଶିର ।
ତହିଁ ଗିରିମଲ୍ଲୀ ବଣମଲ୍ଲୀ ଭୁଲେ,
ପୂଜନ୍ତି ଦେବୀଙ୍କୁ ପର୍ଯ୍ୟୁଷିତ ଫୁଲେ ।
ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରାକୃତି ଅବତନ ଢଅଁ (୨),
ପାଷାଣେ ଗଠିତ ଅଛି ଗହ୍ୱରଥ ।
ବିଂଶହସ୍ତ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱୁ ହୁଏ ଜଳପାତ,
ଅତି ରମଣୀୟ କୃତ୍ରିମ ପ୍ରପାତ ।
ନିମ୍ନରେ ନିର୍ମିତ କାଳୀୟ ଆକୃତି,
ଫଣାପରେ ସ୍ଥିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ।
ପ୍ରାବୃଟେ ପର୍ବତୁ ବହିଆସି ଜଳ,
ସ୍ରୋତାକାରେ ଗଳି ଝରି ଅନର୍ଗଳ ।
ଢଅଁ ପଥେ ବହି ସର୍ପ ମସ୍ତକରେ,
ପଡ଼ି ଗମେ “ଗଙ୍ଗା— କ୍ଷମାରେ” ପ୍ରଖରେ (୩) ।

---

(୧) କୃତ୍ରିମ ବିଶାଳ କୂର୍ମପୃଷ୍ଠରେ “କୂର୍ମମଣ୍ଡପ ନିର୍ମିତ” ହୋଇଅଛି ।

(୨) ମଗ୍ନ ସେତୁ ।

(୩) ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ରାମଲାଲ୍ ହରିଚନ୍ଦନ ଜଗଦ୍ଦେବଙ୍କର ଏହା ସୌଖୀନ ବୁଦ୍ଧି ଥିଲା ।

M 26806

Or 891.451/ ~~M27702~~ Sur
Acc. no. 1794. dt. 19-12-57. Re. 1/14.

ଶିବ ଡ଼ିଅଁ, ଅନ୍ତ   ମଷ୍ୟାଦ୍ରିଅଁ ବେଢ଼,
ବଗଜର ଶିବ,   ମସ୍ୟ ଚଳ ସେନ ।
ଘଳଣମାରଭ   ଦେଖି ପଭଯାତ୍ରୀ,
ଶୋଭା-ସୁଧା-ପାନେ   ପଡ଼େ ଅକ୍ଷି ଫାଟ ।
ଜଲ ଯାତାସ୍ମୃତ   ସୁବଧା ଜମିତ୍ର,
ଅଙ୍କୁ ଶଙ୍ଖ ପ୍ରଭ   କେଦାରେ ନର୍ମିତ ।
ବଅାସ-ସୁନସ   ପିଙ୍କ ଦଣ୍ଡିଗୁଣା,
ପ୍ରକାଶନ୍ତ୍ର ନବା   ଅଭୁଲ ଫୁରୁଣା ।
ଝରଂତୋଟା ଲାମେ   ଅପଭ ଉଦ୍ୟାନ,
ପକର କଣ୍ଠେଇ   ଦଣେ ଶୋଭମାନ ।
ନବତ୍ର ସେ ଅଭ   ଭସାଲ, ପନସେ,
ବସ୍ତାଭ ପଶସ   ଶୋର୍ଭି ତହିଁ ବସେ ।
ମଧ୍ୟସ୍ଥଳ୍ଭ ଝରେ   "ପଭମଲ ଝର",
ଯା ଗୀର ବିହାର   ଉଦନ୍ତ ଅସଭ ।
ଝଭ ଭର୍ଦ୍ଧ ଦେଶେ   ଛଭମଲ ଗୁଣ୍ଡା,
ଅଲ୍ଭଭ ତାହାର   ଯଥା ମାଂଷ ଭୁମ୍ଭା ।
ତହିଁ ପରେ ଶିଳା   ରହ ବଦ୍ୟମାନ,
ସ୍ମୃକଅଛ ନାଲ—   ନସର୍ଗ-ବଧାନ ।
ପଭମଲ ଭୁମ୍ଭା   ପରେ ଭଲ୍‌ଦନ୍ତ,
ଦଶିଷିବା ବାସ   ତମୋମୟ ଗନ ।
ଯୁବକାଳେ ସୁନା,   ସ୍ଥାଣ, ନୀଳା, ମୋଢ,
ଅଦ ଭର ଏଥି   ଲଗୁଥିଲେ ପୋଢ ।
ଏଣୁ ଭର ଦନୀ   ନାମ ଧରେ ଦସ୍ତ,
ରଖିଅଛ ତାଙ୍କୁ   କଣ୍ଠକ ଅଧାର ।
ଥିବା ସେତ୍ତକାଳେ   ନପଦ ଭଣ୍ଡାର,

କାଳବଶେ ଏବେ   ସେ ପଣ୍ଡୁ ଅଗାର
କାହା ଭାଗ୍ୟ କାଳ   କା'କୁ ଦଏ ଫେରେ,
ଥାଉ ଅନ, ତାହା   ଅଛଦର ଦେବେ ।
ଶିରଗର୍ଭେ ଗୁପ୍ତ   କାରାଗାର ଭଳି,
ନକାଞ୍ଚନ ସ୍ଥାନେ   ଜଗନ୍ନାଥ ଦଳୀ ।
ପ୍ରବେଶ ସରଣି   ଅପ୍ରଶସ୍ତ ଅଛି ,
ଦୁଏ ନାହିଁ କର   ଚହିଁ ଉଭି ଗେଛ ।
ଦେବାପାଇଁ ପାରି   ସ୍ନେହ ଢିବଇକୁ ,
ପଡ଼ି ସରୀସୃପ   ଦେବାକୁ ନରକୁ ।
ଖଣ୍ଡେ ଦୂର କମ୍ରେ   ଗଲେ ଗଡ଼ ଗଛ ,
ପଡ଼ନ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିପଥେ   ସେ ବିଶାଳଦଳୀ ।
ବାହ୍ୟ କୋଳାହଳ   ତହିଁ ଶୁଭେ ନାହିଁ ,
ଗର୍ଭେ ନିସ୍ତବ୍ଧତା   ସଦା ସ୍ୱାଉଁ ସାଉଁ ।
ଦଳୀ ଲଗ୍ନ ପକ୍ଷୀ   "ଟୁକ୍କୁ""ଟୁକ୍କୁ" ସ୍ୱର ,
ଥରେ ଥରେ କରେ   ଗହ୍ୱରେ ମୁଖର ।
ଧଇଲେ ସେ ସ୍ଥାନ   ପ୍ରଦାନେ ସର୍ବଥା ,
ପାର୍ଥିବ ଭାବନା—   ଗଲାରେ ଗଳଥା ।
ଅନାସ୍ୱାଦ ଶୋକ—   କ୍ଷୁଧା ଧାସ୍ତ ଆସି ,
କ୍ଷୁଧା, ତୃଷା, ଶାନ୍ତ   ଦଏ ଗଲେ ନାଗି ।
ଦବସେ ମୃଣୟୁ—   ସ୍ୱିଚ ମୃଗମାନେ ,
ଲୁଚ ରହଥାନ୍ତି   ଆସିଣ ଏ ସ୍ଥାନେ ।
ନଶପଦ ମଣି   ଚନ୍ଦ୍ରେ ସବତ ,
ଆଥାନ୍ତି ଶଯ୍ୟୁନେ   ବେମନ୍ତଙ୍କ ରତ ।
ସାଧୁ ହୃଦ ଜଣି   ଦଳୀ ଅନ୍ତସ୍ତଳ,
ପ୍ରଶାନ୍ତ ପବନ   ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଶୀତଳ ।

ଅଧିକନ୍ତୁ ସେହି   ନଗର ଉଦର,
ଯଥା ମନୋହର   ତଥା ଭୟଙ୍କର ।
ସ୍ୱର୍ଣଗା ଶିଳା   ଶୋଭାର ଭୂଷଣ,
ତେଣୁ ନଗରେ ସେତୁ   ତାଁ ସଙ୍ଗ ଭ୍ରମଣ ।
ଲୋହସ୍ଥଳେ ସିନ୍ଧୁ-   ଶୀତ ଭୟଙ୍କର,
ଦକ୍ଷିଣ୍ୟା ଓ ନେଲେ   ପରମସୁନ୍ଦର ।
ସୁମ୍ୟା ଶିରୋଭାଗେ   ଅଛି ଲମ୍ବମାନ,
ଦ୍ୱିତଳ ପ୍ରାସାଦ   ସଦୃଶ ଗଠଣ ।
ଶିର ସ୍ପୃଷ୍ଟିକାନ୍ତ   ତହିଁ ଏତାବତ,
ଦ୍ୱୋଠକାହିଁ ରବ   ରଶ୍ମି ଅଭ୍ୟାଗତ ।
ସେ ସ୍ଥାନ ନିସର୍ଗ   ଦୃଶ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ,
ପାରେ କାହିଁ ବଳେ   ଛଳ କରି ମନ ।
ନ ଭୁଟେ ସହଜେ   ଦଦୃକ୍ଷାର ସ୍ନେହ,
ଫେରେ କାହିଁ ମନ,   ଫେରେ ମାତ୍ର ଦେହ ।
ଲତାକୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟେ   ପବନ ଆସ୍ଥାନେ,
ସ୍ୱାତବର୍ଣ୍ଣୀ ଦେବୀ   ଶାସ୍ତ୍ରିତା ଉଦ୍ୟାନେ (୧)
ଛାୟା ଚନ୍ଦ୍ରବତ   ଶୋଭା ନୂତନଣ
କରେ କୁଞ୍ଜେ ଘୃଷ୍ଟ   ଫିଙ୍ଗସି ସୁମନ (୨)
ମଣ୍ଡିତ ଅର୍ଗଣା (୩)   ଦେବୀ ଶିରୋଭାଗେ,
ନୀଳମଣିମୟ   ମୁକୁଟ ସୁହାଗେ (୪) ।
ପ୍ରକୃତ ରୂପାରୁ   ଅଛି ସଦା ଟଣା,

---

(୧) ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ଶାତରଭ୍ରଣ ।
(୨) ଶାଳବତ ବା କଷ୍ଟାକୁସୁମ ।
(୩) ନାସଦାନ ଟଛ, ଏହାର ପତ୍ର ବଙ୍କ ଚୂଡ଼ାକୃତ ।
(୪) ସ୍ନେହରେ ।

ମାଳତୀ (୧) ମସ୍ତକେ   ମାଳତୀ ଓଢ଼ଣା ।
ଦଶେ ତା' ପାତାଳ   ସରଣି ସ୍ୱରୂପ,
ଅତା ସୁଗନ୍ଧିର   ଶିର କାଉକୂପ ।
ସମୀପେ ଫଳୁଅ   ଦଳି ଅବସ୍ଥିତ (୨),
ଅର୍ଦ୍ଧ ମୁକ୍ତ, ଅର୍ଦ୍ଧ   ଛବଢ଼ ମୁଦ୍ରିତ ।
ଯାମିନୀ ଯାପକ   କଲନ୍ତି ଆହ୍ଲାଦେ,
ନର୍ବ୍ୟେ ତା ମଧ୍ୟେ   ହରଣ ଜଅଁଦେ (୩) ।
ଆହା କେତେ ହୁଁତ   ଧରେ ହାଡମୁଣ୍ଡ (୪),
ବସ୍ତାର କୁଟିଲେ   ସୁପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶୁଣ୍ଡ ।
ଗଜ ଶିର ପର   ଦଶେ ସେ ଶିଖର,
ଛତ୍ରିଲ (୫) ପାଣ୍ଡୁର   ଅବର ଟାଙ୍ଗର ।
ଏସକେ କର୍ଲ୍ଟନା   ତା' ଶୋଭା ପ୍ରଶସ୍ତି,
ସୁରଙ୍ଗୀ—କମଳା   ତ୍ରିସ୍ତ ପାଦହସ୍ତୀ ।
ତଦନ୍ତେ "ନନ୍ଦନ—   ବର୍ଣ୍ଣ" (୬)ତୈଳା ତଟେ,
ଚୈତ୍ରରଥ (୭) ପ୍ରାୟ   ସୁଷମା ପ୍ରକଟେ ।
ବାସର ଯୌବନେ   ତହିଁ ତରୁତଳେ,
ଅରଣ୍ୟ କୁନ୍ଦ୍ରଟେ   ବସିଣ ଖେଳଲେ ।
ବଟନ୍ତ ଉଚ୍ଚାଟ—   ସ୍ୱରେ ଘନ ଘନ,
ଦନ୍ତେ ତନ୍ତୁ ଶାନ୍ତ   କରେ ପଳାୟନ ।

---

(୧) ମାଲତୀଗୁଞ୍ଜା ।
(୨) ଏହାର ଅଗ୍ରାର ଫଳୁଅ ସଦୃଶ ।
(୩) କୃଷ୍ଣମୃଗ ।
(୪) ଏହାର ଆକୃତି କରଙ୍କୁମ୍ଭ ସଦୃଶ ।
(୫) ଛତ୍ରଯୁକ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ଛତ୍ରିଛତ୍ରିକା ।
(୬) ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଅମ୍ରୋଦ୍ୟାନ, (୭) କୁବେରଙ୍କ ଉଦ୍ୟାନ ।

ମିଶାନ୍ତି ଯେ ସ୍ୱରେ କାଳକଣ୍ଠ ନାଦ (୧),
ଶୋକ-ଭସ୍ମ ବର୍ଷି କରୁଣ ଚତ୍କାର ।
ସେ ଶବଦେ ଦଗ୍ଧ— ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଧ୍ୱନି,
ଜାଗି ଉଠି ଦିଏ ଉତ୍ତର ସେ କ୍ଷଣି ।
ଅଦୂରେ "ବ୍ରାହ୍ମଣ— ଦେଈ ଠାକୁରାଣୀ
ତୁଙ୍ଗ ଶିଳା ତଳେ ବସନ୍ତ ସର୍ବାଣୀ ।
ସ୍ଫୁରି ଦେଖା ଦେନ୍ତି ସଦ୍ୟ ପ୍ରଭାତସ୍ତ,
କରିଅଛ ବନ— ତୁମେ ପ୍ରଭାଦସ୍ତ
ପୂଜା ଯାକୁ କଲେ ଅରଣ୍ୟେ ଭ୍ରମଣ,
ନ ଥାଏ ଶ୍ୱାପଦ— ଭୀତ କଦାଚନ ।
ଦ୍ରୁମ ଅନ୍ଧାରତ ଉପତ୍ୟକା ଭେଦ,
ବହିଯାଏ ଝର ଝୋଙ୍ଗ ଦେବା ବେଦ (୨) ।
ବର୍ଷିଥାଏ ଶାଖେ ହଳଦୀ ବସନ୍ତ,
ବ୍ୟାନ୍ଧାର ତାର ଉଚ୍ଚାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ।
ମଧୁରେ ଡାକର ପୁଚ୍ଛ ବାରମ୍ବାର,
ଦରେ ଅଗନ୍ତୁକ ଆତିଥ୍ୟ ସତ୍କାର ।

---

(୧) ଡାହୁକ ସମୂହ, (୨) ବ୍ରାହ୍ମଣଦେଈ ଝର ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗଃ ।

(ରଙ୍ଗିଲା ଛି)

ଅତସୀ-କାନନ- ନନ୍ଦ ନୀଳଶୈଳ
ଦକ୍ଷିଣେ ଜଉଁ ଫୁଲଥ (୧),
ବକ୍ର–ଦୃଢ଼ ଶୈଳ ଦ୍ୱ ପ୍ରାଚୀର ପରାଏ
ହୋଇଅଛୁ ସଦା ଠିଆ ।
ବିଶାଳ ଜବଡ଼ ଅରଣ୍ୟ ସଙ୍କୁଳ
ଭୀଷଣ ବିବିକ୍ତ ସ୍ଥଳ,
ସୁଖେ ତହିଁ ନିଦ୍ରା ଭୁଞ୍ଜେ ପଶୁ ପକ୍ଷି
ମହାବଳୀ, ମହାବଳ ।
ଅଚଳର କାୟା କଣ୍ଡ ରନ୍ଧ୍ର ସ୍ତମ
ବିଗଳେ ବିସ୍ତର ଦଳୀ,
ଧୀର ଗୁଢ଼ସ୍ୱର ପ୍ରାୟ ଝର ମଣ୍ଡ୍ୟା
ଜୋହ୍ଲଦ ସନ୍ଧକେ ଜଳ ।
ସେ ଗିରି ଶିଖରେ କାନନ ବେଷ୍ଟିତ
ଭୟଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର ସର,
କୈରବ କୁସୁମେ ଚାରୁତର ହୋଇ
ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ଦିଶେ ସ୍ୱଚ୍ଛତର ।
ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ୱରେ ଭ୍ରମଇ ଭ୍ରମର
ଉଡ଼ିବୁଲେ ପ୍ରଜାପତି,

---

(୧) ସ୍ୱନାମ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତ । ଏହି ପର୍ବତ ଶିଖରରେ "ଜଉଁ ଫୁଲଥ" ନାମରେ ଗୋଟିଏ ସର ବିଦ୍ୟମାନ ।

କରୁଛନ୍ତି କେତେ ସୁମନ-ସୁନ୍ଦରୀ
ମୁଖ ପାଶେ ପ୍ରେମାଳାପ ।
ତୀର ତରୁଶାଖେ ବିବିଧ ବିହଙ୍ଗେ
ରବ ଥାନ୍ତି କୋଳାହଳେ,
ଥରେ ଥରେ ଆସି ମାଛରଙ୍କା ମାଛ
ନେଇଯାଏ ବୁଡ଼ି ଜଳେ ।
ସଇ ମନ୍ଦଗତି ଚଳ ଚଳ ମାରୁ
ଉଡ଼ିବୁଲେ ଦୂର ଦୂର,
ଦଣ୍ଡକେ ପଡ଼ିକେ କେବେ କେବେ ଥରେ
ବଜାଇ କଣ୍ଠ-ମନ୍ଦୁସୀ ।
ବାଉଳ କପୋଧ ସ୍ୱର୍ଗ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଆଇ
ମିଳଭ୍ରମି ଜଳ ଯଥା,
କେତେବ କେବେ ଥରେ ଥରେ କହୁଦଏ
ଛନ୍ଦେ ପଦେ ସାର କଥା ।
କୁଞ୍ଜ ତରୁପାଶେ ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗିତ ଦେଶେ
କନ୍ଦୁବଧତରୁଲତା,
ଉପକାସ୍ତ ବୋଲି ସତଃ ଶିରେ ଥିବା
ଧରିଛନ୍ତି ପତ୍ର-ଛତା ।
କାହିଁ ପତ୍ରଶୂନ୍ୟା ପୁଷ୍ପିତା ପଲାଶ—
ଲତା ଛନ୍ଦନ୍ତି ତମାଲେ,
ଜଡ଼ିଛି କି ଅବା ରଙ୍ଗ ସୌଦାମିନୀ
ଘନ—ନୀଳ ଶରମାଳେ ।
କାହିଁ ଅବା ଉଭା ପାଟଳକୁ ଧରି
ସୁରଙ୍ଗ ଫୁଲ ସ୍ତବକେ,

କାଳ ଦେଉଛ କ   ପାଠ ସାଟୀ ମଧୁ
ଅଂଦରେ ଗାଢ଼ା ମସ୍ତକେ ।
କାହିଁ କା ମଥିତ—   ବାଳକା ଶିଅଳୀ(୧)
ମାଡ଼ିଛି ବୃକ୍ଷେ ଗହଳେ,
ଖଲ୍ଲ (୨) ପାଇଁ ଭଳୁଁ   ଫସ୍ତଦନ୍ତ ମଧ
ବନ୍ୟ ବାମା ଦଳେ ଦଳେ ।
ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ପଙ୍କଳ—   ନିବାସି ପଶୁଏ
ପିଅନ୍ତି ସଲିଳ ତହିଁ,
ଅବର ମଉର   ଗିରି ଗୋଳ ବାସି
ଅଜଗରେ ମଗ୍ନ ଅଛି ।
ଗ୍ରୀଷ୍ମର୍ତ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀମ—   ଦଶନ ବସନେ
କର୍ଷି ସୋର ଶୋଣା ସୋଣ,
ଜଳ ମିଉ ସଂଘ   ସଭସ୍ତ୍ରୀର ଦନ୍ତେ
ବଦାରନ୍ତି ବହୁ ରେଣ ।
ଟଳେ ସେ ସକଳେ   ଆସନ୍ତି ଉଦନ୍ତେ
ମୃଗ ଏକ ପରେ ଏକ,
ଥାଇ ଥରେ ରହି   ଦେଉଥାନ୍ତି ହାସେ
ପଛ ଅନ୍ତେ ଗ୍ରଙ୍କି ବେକ ।
ପୁଷ୍କରୀରୁ ବକ୍ତ   ଦୂରେ ଥାଉ ସୁଦ୍ଧା
ଲଭନାହିଁ ଶାନ୍ତି ସବ;

---

(୧) ଲତା ବିଶେଷ । ଏହାକୁ କାଟି ଦେଲେ ନିର୍ମଳ ଜଳ ନିର୍ଗତ ହୁଏ । ଅନାଜଳ ଅଭାବରେ ପଙ୍କଭୋଗହ ଲୋକମାନେ ଏହି ଜଳ ପାନକରି ତୃଷ୍ଣା ନିବାରଣ କରନ୍ତି ।

( ) ଶଳାକା ମୃଗ ଶିଅଳୀ ପ୍ରଭ ।

ପଶୁ ପକ୍ଷିଙ୍କର   ଚିତ୍ର କୋଳାହଳେ
ସତତ ଥାଏ ମୁଖର ।
ସତ୍ୟ ସନାତନ   ଶାନ୍ତ ନିକେତନ
ଦଉପକ ବନା କାହିଁ,
ବଶୁକ ଶାନ୍ତର   ସୁଧା—ନି ସ୍ୱଧାର
ଢନ ଜ୍ୱଳନରେ ନାହିଁ ।
ଅଚଳ ଠିଲଣ   ଦେବ କାଃଯ୍ରବଉ
ଖାଲୁ ପାଣି ନାମେ ଘର,
ଖାଲୁ ଦଳ ଗହିଁ   ଘଜନ୍ତ ବସ୍ତାର
କରଥାନ୍ତ ନରନ୍ତର ।
ନାରନ୍ତ୍ର ନିଙ୍କର   କାନନ ମଧ୍ୟରୁ
ବହିଆସେ ନିର୍ଝରଣୀ,
ସଲଳ ତାହାର   ନାଉଧାର ସ୍ୱଚ୍ଛ
ଶୀତଳ କଜଳା ଜଣି ।
କଇଁ ଫୁଲଅର   ଜଳ ଧର ଉଭା
ଟାଙ୍ଗଣୀଦେଖା ପଙ୍କର (୧),
ପ୍ରିୟବନ୍ଧୁ ବୋଲ   ପରଶରେ ନ ସେ
ଜଳ ବିମର୍ଦ୍ଦନେ ରତ ।
ସେ ଅଚଳଚୂଳେ   ଅବୋହ ଶୃହିଁଳେ
ଦୂରୁ ଦଶେ ଦାରୁ ବଟ;
ରହନ୍ତି କ ଗିର   ପଦେ ଦଣ୍ଡାଉଡ
ସୁଉଚ୍ଚ କଳାପଟ ;
ବଟା ଦେଉଥିଲା   ପୂର୍ବେ ତହିଁ ଦାରୁ (୨)
ସମର ଦାଳେ ପ୍ରଚଳେ,

---

(୧) ଏହି ପର୍ବତରେ ଅନେକ ଟାଙ୍ଗର୍ଣା ଗଛ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।
(୨) ବାରୁଦ ।

ସାଧାରଣ ସଭ୍ୟ   ରୂପେ ସେ ଶୋଭୁଛି
        ଏବେ ବନ୍ୟ ପଶୁଗଣେ ।
ବସ୍ତ୍ର ଭଳ ବସ୍ତୁ   ଉଦ୍ଭାସ ସେଥୁ
        ରଖିଛି କରି ଗୋପନ,
ତା—ଦର୍ଶନେ ମନ   କାଳ ପ୍ରଭଲୋମେ
        କରେ ଶରେ ସନ୍ତରଣ ।
ଦେଖିଲାଣି ସେଥୁ   କାଳ—ସମୁଦ୍ର
        ଭଙ୍ଗୁର 'ଭବ ତରଙ୍ଗ,
ତେଢଙ୍କ ଦେଖୁଛି   କାଳ ତାର ଯେତେ
        ଚର୍ବଣ କରୁଛି ଅଙ୍ଗ ।
ଗିରି ଉପତ୍ୟକା   ମଧ୍ୟେ ଚନ୍ଦ୍ରକର
        କଙ୍କାଳ କମଳାବନ,
ସୁନସା ପ୍ରକୃତି—   କମଳା ଦେବୀଙ୍କ
        ତାର ପ୍ରିୟ ନିକେତନ ।
ଅଳ ବାଲ ମଧ୍ୟେ   ପଂକ୍ତି କ୍ରମେ ଉଚ୍ଚ
        ଶ୍ୟାମଳ ତରୁ ପଙ୍କତ,
ପବନ ସୁରମ୍ୟ   ବେଦ ପରେ ଯଥା
        ଉଚ୍ଚ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହୁ ଯତି ।
କେତେ ତରୁ ଶାଖେ   ମୂଳଅଁ ଲୁଲାସୁ
        ଶୋଭେ ବାତେ ଝୁଲି ଝୁଲି,
ଜପନ୍ତି ଯତିଏ   ଅବା ଦର୍ଭିକାମ
        କରେ ଧରି ମାଳଝୁଲି ।
ସୁପକ୍ୱ କମଳା   ସରସ, ମଧୁର
        ତୃପ୍ତି ପ୍ରଦ ଚର୍ବିବାର,
ପାଇକଙ୍କ ଭଣ୍ଡ—   ଚୂଡ଼ାମଣି-ହ୍ନିତ
        ଉପମା ଏକା ତାହାର ।

ନାରଙ୍ଗ, ସୁରଙ୍ଗ (୧)　　କଦଳୀ, ପନସ
　ଆମ୍ବ, ଲେମ୍ବୁ, ଜାମ୍ବୁ, ଟଙ୍ଗା,
ସୁରମ୍ୟ କମଳା—　　କାଞ୍ଚନ ଶ୍ରେଣୀପାଶେ
　ବସିଛନ୍ତି କରି ସଜ୍ଜା ।
କମଳା-କୁସୁମ—　　ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ—ସୁଗନ୍ଧ
　ମନ୍ଦ ବାୟୁ ମୃଦୁ ମନ୍ଦେ,
ବହଣ କବାଡ଼　　ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ସେଠାରେ
　ବୁଡ଼ାଏ ମନେ ଆନନ୍ଦେ ।
ସେ ସୌରଭେ ମିଶି　　ଖଦିର ପ୍ରସୂନ
　ମଧୁର ଆମୋଦ ଆସି,
ସୁବାସୋପଗୃରେ　　ଅଦୃଶ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳେ
　ପାନ୍ଥ ଶ୍ରାନ୍ତି ଦଏ ନାଶି ।
ନୃପକଣ୍ଠ ତଳେ　　ଗହଳେ ଉଚ୍ଛଳେ
　ବନ୍ଧୁ ବିହଙ୍ଗମ ସ୍ୱର,
ଏକତ୍ର ଧ୍ୱନିତ　　ବନ୍ଧୁ ବାକ୍ୟ ପ୍ରାୟ
　ବଦାରେ ଶୁଦ୍ଧି କାର ।
ଘନ ଛାୟାଚ୍ଛନ୍ନ　　ବିରଳ ଶୀତଳ
　ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ବୈଭ୍ରାଜ (୨) ସଙ୍କାଶ,
ଅଥବା ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ　　ନନ୍ଦନ ଅବା ସେ
　ବସନ୍ତର କ୍ରୀଡ଼ାବାସ ।
ଦଅନ୍ତି ପହରା　　ବ୍ୟାଘ୍ର ଭଲ୍ଲୁକାଦ
　ସନ୍ଧେ ସେ ବନ ଅନ୍ତେ (୩),

---

(୧) ଲେମ୍ବୁ ଜାତୀୟ ସଳ ଲୋହିତ ବର୍ତ୍ତୁଳ ଫଳ ।
(୨) କୁବେରଙ୍କ ଉଦ୍ୟାନ, (୩) ନିକଟରେ ।

ଯାମିନୀ-କାମିନୀ - କିଙ୍କିଣୀ କଙ୍କଣ
ଘଟଏ ସ୍ୱନନ୍ତ ଝିଙ୍କେ ।
ଅମ୍ବର ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଭେଦ୍ୟ ନିସର୍ଗ—
କବଚ ବଜ୍ରକବଚ,
ଶୋଚ ଶୋଚ ଶାଏ ବନବକ୍ଷ ଖୋଳ
ବଣଅଙ୍କୁ ଅଦା ବୃତ ।
ଭୀଷଣ ସୁନ୍ଦର ଦୃଶ୍ୟ ସେ ବନର
ଆଣେ ମନେ ଭୟ ଭକ୍ତି,
ଏକାକୀ ଭିତରେ ପଶିବାକୁ ନର—
ମଧ୍ୟେ କାହିଁ କାର ଶକ୍ତି ।
ବନ ଉପକଣ୍ଠେ କଇଁଫୁଲ ହାର
ପ୍ରାନ୍ତେ ଶୋଭେ ବଡ଼ନାଳ,
ଭେଦ ନ ପାରଇ ଦୃଷ୍ଟି ରେଖା ଯାର
ଶିର ଉଦ୍ଦେଶ ବିଶାଳ ।
ନାରକେଳ ତରୁ ଭୁଖ ନିବୃତ୍ତାଏ
ଦରିଦ୍ର ବନ୍ଧୁ ସଲପ (୧),
ଅନ୍ନହୀନେ ଦାନ ଉଦର ପୂରାଏ
ଧନ୍ୟ ସେ ସାଧୁ ପାଦପ ।
କ୍ଷାରମ୍ (୨) ବେଲୁଲୀ ପ୍ରଭୃତି ପାଦପେ
ହୋଇଛନ୍ତି କବଡ଼ଗତ,
ଆଉ ଆନ ତାହା ଭେଦ ନ ପାରଇ
ସହସ ଦୀଧିତି କର ।

---

(୧) ସଲପ ଗଛ ସହ ନାରକେଳ ଗଛର ବିଶେଷ ସୌସାଦୃଶ୍ୟ ଅଛି । ଏହାର ମଞ୍ଜକୁ ଅଟାଳର ଦରିଦ୍ର ଲୋକେ ଖାଆନ୍ତି ।

(୨) ଏକ ଜାତୀୟ ବାଉଁଶ ।

ଠାବେ ଠାବେ ବନେ   ମାଡ଼ିଅଛି ଘନେ
ମଖମଲ ଝୁଞ୍ଜିଲତା,
ପର କାଟେ ପ୍ରାଣ   ଦେହ ଗ୍ରଳି ଥୋଇ
ଲମ୍ବିଛି କାହିଁ କେପଥା (୧)
ଗରଜେ ଯେ କାଲେ   ଇନ୍ଦ୍ର ଅନ୍ତରାଳେ
ବନ ମଧ୍ୟେ ମହାବଳ,
କମ୍ପି ଉଠେ ସେହ   ଭୀଷଣ ଶବଦେ
ପାଣ୍ଡୁହ୍ରଦ, ବନସ୍ଥଳୀ ।
ଗିରି କନ୍ଦରରୁ   ଶତ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି
ଉଠି ତା'ର ହୁଏ ପ୍ରତେ,
ମହାଭୟେ କବା   ତନା ଥରୁଛନ୍ତି
ଫଙ୍କତଲୁ ଫରବରେ ।
ବନ ଗିରିବାସୀ   ପଶୁଏ ଆତଙ୍କେ
ଲୁଚନ୍ତି କେ କାହିଁ ଯାଇ,
ଘୋର କୋଳାହଳ   ଉଡ଼ନ୍ତି ପକ୍ଷୀଏ
ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ନଭେ ଥାଇ ।
ବଡ଼ ନାଲ ବେନ   କୂଳେ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର
ଶସ୍ୟେ ଫଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଦା,
ନାଲ ପ୍ରସାଦରୁ   କୃଷିବଳ ଭାଗ୍ୟେ
ସେ ଭୂମି ଉର୍ବରଦା ।
କୋଲଥ, କାନ୍ଦୁଲ (୨)   ବାର୍ତ୍ତାକୁ, ଚଣା
ଆଳୁଡ଼ କଲରା ଲତା,
ଯଥାତଥା ହାଲେ   ଏ ସକଳ ତହିଁ
ହେଉଥାଏ ବାଉଯାଉ (୩) ।

---

(୧) ନିର୍ମୂଳୀ ଲତା । (୨) ହରଡ଼, (୩) "ଦେଶଜ" ବହୁତପରିମାଣ

କାଲୁଡ଼ କୃଷକ ବାଗୁଲ ପର୍ବତେ
ଦେଉଥାଏ "ହୋଇ ହୋଇ",
ଦିବସେ ବାନର ସନ୍ଧେ ଶିବା, ଶଶା
ନ ଦଅନ୍ତି ଯଣେ ଶୋଇ ।

ବିବିଧ ବ୍ରତତି ମଣ୍ଡପେ କୁରଙ୍ଗ
ବିବିଧ ପୁଷ୍ପେ ମଞ୍ଜୁଳ,
ଭାରତୀ-କମଳା- ବିନୋଦ ବିହାର
ସ୍ଥଳ ତେଣୁ ଜାଲକୂଳ ।

ବାମେତର ଭାଗେ ଉଚ୍ଚ ଶିରଃ ତୋଳ
ବିଶାଳ ଶୃଙ୍ଗଳ ଭଜା,
ସୁନ୍ଦର ସୁନୀଳ ନିର୍ଝର-ଶିତଳ
ଶିଖରସମାଜେ ରଜା ।

ଉଚ୍ଚ ଶିଖ ତାର ପଙ୍କ କୃଷ୍ଣ ଜମ୍ବୁ
ପର୍ବତେ ଦିଶେ ରୁଚିର,
ଯୋଗ ସାଧନାର୍ଥେ ଯୋଗୀ ମହୀଧର
ରଚିଛି ପତ୍ର କୁଟୀର ।

ନାକେଇଲୁ ଶୃଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗିଛି, ସେ ପୁଣି
ଶୃଙ୍ଗଛି ପ୍ରଭଗ୍ନଦାଣୀ,
କପାଁ ଦରହରେ ଏବେ ଅଜା ଦୃଷ୍ଟି
କଏ ତା' ପାରିବ ଜାଣି ।

ସିନ୍ଧୁଆ, ଗଧିଆ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ କୁଳର
ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ-ଦୁର୍ଗ ସେ ଗିରି,
ସୁରଙ୍ଗୀ ଦୁର୍ଗର ପୃଷ୍ଠରକ୍ଷୀ ଚର
ନିସର୍ଗ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଚୀର ।

ଗିରି କାଷାବୃତ   ନାସିରେ ମଣ୍ଡଳ—
ବେଷ୍ଟିତ ମଣ୍ଡଳଥଳୀ,
ବିଶାଳ ପ୍ରଶସ୍ତ   ଅଗାର ସଦୃଶ
ଅଛି ଗାତ୍ରା ଗର୍ଭେ ଦଳି ।
ଏକାଧାରେ ତହିଁ   ବାସସ୍ଥାନ, ଖାଦ୍ୟ
ଜଳ ଲଭି ଭଲ୍ଲବର୍ଗ,
ନ ଇଚ୍ଛନ୍ତି କେବେ   ଅନ୍ୟତ୍ର ଗମନେ
ଛାଡ଼ି ସେ ସ୍ଥାନ-ସଂସର୍ଗ ।
ଶୃଦ୍ଧଲଭଜାର   ପାଦେ ଶୋଭେ ବାନ—
ଖଣ୍ଡର ବିଶାଳବଣ,
ପଶୁ ମାନବର   ଅଗମ୍ୟ ସେ ସ୍ଥାନ
ତୀକ୍ଷ୍ମ କଣ୍ଟକପ୍ରବଣ ।
ଅର୍ଦ୍ଧ ଶୁଷ୍କ, ଅର୍ଦ୍ଧ—   ଧୀର ପୁଷ୍ପ ଶିଖା
ପ୍ରକାଶେ ଶୋଭି ବୃକ୍ଷରେ,
ଅର୍ଦ୍ଧ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ   ଆଲିଙ୍ଗବଣି ସେ
କେ ଜାଣେ କପାଇଁ ଧରେ ।
ମାଡ଼ି ତରୁଶାଖେ   ତନ୍ତୁପାଶେ ତାଙ୍କ
ମେଲିଛି ଲତା ପଳାଶ,
ବଣି-ବାଳା କର   ବଢ଼ାଇ କରେ କି
କୁସୁମ ଚୟନେ ଆଶ ।
ସୌମ୍ୟ ତାଳଗଛ   ମାଲ୍ୟବନ୍ତ ମଧ୍ୟେ(୧)
ଗିରି ବର୍ତ୍ତ୍ମ ସାତ ପାଞ୍ଚ,
ଦୂରପାବଶ ଉଭା   ଭୁଙ୍ଗ ସାନୁମାନ
ଦେଖି ପ୍ରାପ୍ତ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ନାଚ ।

---

(୧) ଶୃଦ୍ଧଲଭଜା ପର୍ବତର ଅନ୍ୟ ନାମ "ମାଲ୍ୟବନ୍ତ" ।

ନାମେ ସିନା ସାନ ମାତ୍ର ମହିମାରେ
ଅଟେ ଘାଣ୍ଟି ମଣ୍ଡିସ୍ଥାନ,
ସାନ ସର୍ପ ପିଲା ଗୋକ୍ଷୁର ମାତ୍ର ତା'
ଗରଳ ନୁହେଁ ସାମାନ୍ୟ ।
କର୍କଶ କର୍କଶ ଶ୍ୱାପଦ ଆବାସ
ଆଚ୍ଛାଦ ଅଙ୍ଗେ କଣ୍ଟକ,
ପୃଷ୍ଠି ହୋଇ ବନ୍ଧୁ ସଙ୍କଟେ, ସଙ୍କଟ
ନାମେ କରୁଛ ସାର୍ଥକ ।
ଚଢ଼ିବା କଠିନ ମାତ୍ର ଓହ୍ଲାଇବା
ସହଜ ସେ ଘାଟି ପଥେ,
ଏଣୁ ତାହା ପୁଣ୍ୟ ପାପ ପଥ ପ୍ରାୟ
ହୁଅଇ ମାନସେ ପ୍ରତେ ।
ଶୃଙ୍ଖଳ ଭଙ୍ଗାର ପାଦତଳେ ସ୍ଥିତ
ଦେଉଡ଼ି ମଣ୍ଡ ଶିଖରୀ,
ଦୂରୁଁ ଦଶେ ତାହା ଜରଡା କରଣୀ
ସମୀପେ କରଭ ପର ।
ସେ ପର୍ବତ ଶିରେ ସମାଧି କରତ
ଥିଲେ ଦେବ ଋଷିବର,
ସୁରଙ୍ଗୀ କୁଣ୍ଡ— କୂଳ—କ୍ଷୀରସିନ୍ଧୁ
ସମୁଦ୍ଭବ କଳାକନ୍ଦ ।
ସ୍ତର ପରେ ସ୍ତର ତା' ଉପରେ ସ୍ତର
ସ୍ତରମସ୍ତ ସାନୁମାନ,
ପ୍ରକଟ ହୁଏ ଯଥା ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଲଗିଛି
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମଣ୍ଡଳୁଁ ସୋପାନ ।
ପଦ ପ୍ରାନ୍ତେ ତାର ଶୋଭା·ଗନ୍ଧୀଁର
ବଢ଼ଇ ଅଶୋକବନ,

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କାପୁରେ ସୁବଳୟ ତଳେ
ଅଶୋକବନ ଯେସନ ।
ହରେ ବନଭୂମି ମନୁ ଶୋକ ତାପ
ବିସ୍ତାରି ଶୋଭା-ଶାମ୍ବରୀ(୧),
ଶୋଭା ସ୍ୱରୂପିଣୀ— ଅମରାବତୀର
ତିଲୋତ୍ତମା ଅପସରୀ ।

ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରେ ସେ ଜୁଡ଼ାଏ ମାନସେ
ଅମୂର୍ତ୍ତ ବସ୍ତୁ ଧରି ରୂପେ,
ଥାଉ ଆନ, ମୋହି ପାରେ ଦେବ ମନ
ମୂକ ବିମୋହକ ରୂପେ ।
ପ୍ରତୀଚୀ ଦିଗରେ ବହେ ବଂଶୀ ନାମେ
ତଟିନୀ ଅନ୍ତରଗାମୀ,
ଯା' ଯୋଗୁଁ ସୁରଙ୍ଗୀ ମୃତ୍ତିକା ସତତ
ପ୍ରସବେ ହିରଣ୍ୟ ରାଶି ।
ମାଡ଼ନ୍ତି ଧରଣ୍ୟେ ଚଳେ ଶୁଷ୍କ ଲତା
ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ବିସ୍ତାରି,
ବହେ ତରଙ୍ଗିଣୀ କନ୍ୟା ପୌଷ୍ଣୀ ଯେନ
ବିତରି ବିଶଦ ବାରି ।
ନିଦାଘ ସମୟେ ନଗ୍ନ ଦେହା ହୋଇ
ଦିଶଇ ସିକତାମୟୀ,
ମାତ୍ର ପ୍ରାବୃଟରେ ବହିଯାଏ ତା'ର
ଗର୍ଭୁଁ ଅସମ୍ଭାଳେ ପୟ ।
କାନନ, ପ୍ରାନ୍ତର ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଭେଦି
ଚଳେ ତଟିନୀ ପ୍ରଶସ୍ତ,

---

(୧) ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ବିଦ୍ୟା ।

ନଦୀ ରୂପେ ଅବା   ଆପଣେ କମଳା
ପାଳନ୍ତି ସୁରଙ୍ଗୀ ଧରା ।
କାହିଁ ବେଗେ ଖରେ   କାହିଁ ଅବା ଧୀରେ
କାହିଁ ବା ପ୍ରକାଶି ହେଲ,
ବନଭୂମି ସହ   କୁଟିଳ ଗତିରେ
ଖେଳେ ଲୁଚକାଳି ଖେଳ ।
ଧାନ୍ୟ, ମୁଗ, ବ୍ରୀହି   କୋଳଥ, କାନ୍ଦୁଲ
ବାଇଲ, ଜନା, ମାଣ୍ଡିଆ,
ଗଙ୍ଗା (୧) ସୁଆଁ, ଜଡ଼ା   ଆଖୁ, କାଉଁରିଆ
କୋଦୁଅ, କାଙ୍ଗୁ, ଘାଣ୍ଟିଆ ।
ଏ ସକଳ ଶସ୍ୟେ   ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ତାର
ତୀରସ୍ଥ ଶସ୍ୟ କେଦାର,
କେଦାର ନୁହେ ସେ   ଶୈଳବାଳଙ୍କର (୨)
ଅନ୍ନଲର ଗନ୍ଧ୍ୟାଘର ।
ପିନ୍ଧାଇଛି ନଦୀ   ସୁରଙ୍ଗୀ ନଗରୀ
ପଦ୍ମରେ ରୂପା ପଞ୍ଝମ (୩),
ଦନ୍ତୁକାନ୍ତି ତାର   ବୟସ କଲ୍ୟାଣୀ
ସଂଖ୍ୟା ସୀମା ଅତିକ୍ରମ ।
ତାହାର ସଲଲ   ହୃଦ୍ ବୁଦ ପରସ୍ପେ
ମିଶିଲା ବନ୍ଧୁ ଘଟଣା,—

---

(୧) ଏହା ଗୋଟିଏ ଲଘୁପାକ ଅଥଚ ପୁଷ୍ଟିକର ଶସ୍ୟ । ମାଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ସାଗୁ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏହାକୁ ରୋଗୀର ପଥ୍ୟରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ।

(୨) କୁବେର ।   (୩) ବନ୍ଧାଲୁଙ୍କ ପାଦଭୂଷଣ ।

କାଳ—ପାରାବାରେ, ଦେଖିଛୁ ଯେ ତାହା
ସଂଖ୍ୟା ତାର ତାକୁ ଜଣା ।
ସଂସାରର ଶୀତ ଉଷ୍ଣ ସମଭାବେ
ସହିବାର ସଦୁପାୟ,
ଶିଖାଇପାରେ ସେ ଅକାର ଇଙ୍ଗିତେ
ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ଗୁରୁ ପ୍ରାୟ ।
ଧରେ ନିଧୁବନ ବକ୍ଷରେ କନ୍ଦଳ
କଣ୍ଟା ଲତା ଗୁଳ୍ମ ବୃକ୍ଷ,
ପୂର୍ବେ ଥିଲା ତାହା ଶୋଭା—ପ୍ରସ୍ରବଣ
ଏବେ ବୟୋଧର୍ମେ ରୁକ୍ଷ ।
ଘନ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ତରୁ ଅରଣ୍ୟ
ଅତୁଳ ବଢ଼ ଖାଣ୍ଡବ (୧),
କଦାପେ ତହିଁରେ ପ୍ରକାଶେ ଅନଳ
ଭୀଷଣ ନୃତ୍ୟ ତାଣ୍ଡବ ।
କରନ୍ତି ସେକାଳେ ବନ୍ୟ ଜୀବକୁଳେ
କରୁଣ ରସ ଅବୃଷ୍ଟି,
କେହି ବନ୍ନଲାଙ୍ଗ କେହି ହୁଏ ଖଞ୍ଜ
କେହି ବା ହୁଏ ଆହୃତ ।
ଜଗନ୍ନାଥ ବଟ (୨) ବୟସେ ପ୍ରରୋହ-
ଜଟିଲ ମସ୍ତକ ଟେକ,
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମୀ
ସ୍ଥବିର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସେ କି?

---

(୧) କାନନ । ଏହା ଶୃଙ୍ଖଳଭଞ୍ଜା ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

(୨) ଏହା ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ବଟବୃକ୍ଷ । ପୂର୍ବକାଳର ଯୁଦ୍ଧସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିଲେ ।

ଷୋଳଭାଗ ପେଣ୍ଠେ (୧) କ୍ଷୁଦ୍ର ଶୈଳକୂଳେ
ପ୍ରଭୁ ଭୁବନ ଈଶ୍ୱର,
ଧବଳ ଦେଉଳେ ନିବସନ୍ତି ଯଥା
କୈଳାସେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ।
ମନ୍ଦର ଭିତର ଆପାଦ ମସ୍ତକ
ଗୁରୁ-କାରୁ ଚିତ୍ରମୟ,
ଶିଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତ ଦେଖି ତା'
ଦାନବ-ବିଜ୍ଞାନୀ ମୟ !
କାହିଁ ବଶୋଦଛ ଦୁର୍ଗାରୂପ, କାହିଁ
ଗଣେଶ, କାର୍ତ୍ତିକରୂପ,
ଗଠନ କୌଶଳେ ଦଶେ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ି
ଜୀବନ୍ତ ଜୀବ ସ୍ୱରୂପ ।
ଧ୍ରୁବ ମଣ୍ଡଳକୁ ଘେରିଲା ପରାଏ
ସପ୍ତର୍ଷିବୃନ୍ଦ ଆକାଶେ,
ବଶୋଭର ବନ୍ଧ ଧ୍ୟାନଶୀଳ ମୁନି-
ମୂର୍ତ୍ତି ମନ୍ଦର ଚୌପାଶେ ।
ମୃଣିତ ଉତ୍କଟ ଅଶ୍ଳୀଳତା-ବ୍ୟଞ୍ଜୀ
ଛବି ସ୍ଥିତ ଗଣି ଗଣି,
ମିଶିଅଛି ଅହୋ ମହାପ୍ରସାଦରେ
କାହୁଁ ଏ ଆମିଷ ଆସି ।
ପବିତ୍ର ସ୍ୱର୍ଗେ ଏ ନାରକୀୟ ଦୃଶ୍ୟ
ଅସହ୍ୟ ନହେଁ ଚକ୍ଷୁର,

---

(୧) ପେଣ୍ଠ-"ଦେଘାଳ" ନ୍ୟସ୍ତ ବଙ୍କପୁର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥାନ। ଷୋଳଭାଗ-ପେଣ୍ଠର ଉପକଣ୍ଠରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ମନ୍ଦର ଅବସ୍ଥିତ ।

ହଂସ ସହବାସେ   ବକୁଳ ଏଠାରେ
  ଦୋଳନ୍ତି ସିକା କର୍ପୂର ।
ମନ୍ଦର ଚୌପାଶେ   ବନ୍ଧୁକୋଣାକୃତି
  ବେଢ଼ା ରହିଛି ଅବଧ,
ଚନ୍ଦ୍ର ସଙ୍କାଶ   ଲଗି ବସିଛନ୍ତି
  ବୃଷ ବୃନ୍ଦ ତହୁପର ।
ଅଗ୍ରେ ବିଲମ୍ବିତ   ରହିଛି ପିଚ୍ଛିଳ
  ପ୍ରସ୍ତର ସିର୍ଦ୍ଧାସ୍ଥଗନ,
ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର   ପଦଢ଼ାପାଇଁ ବା
  ବିସ୍ତୃତ ନୀଳାସ୍ତରଣ ।
ଅହର୍ନିଶି ତାକୁ   ମଣ୍ଡନ୍ତି ଧବଳ
  ଚରାଟ କୁସୁମ ରାଜ,
ସେ ଶୋଭା ଶାରଦ-   ତାରକର-ନଭ
  ସୁଷମା ଦିଏ ପରାଜ ।
ଗ୍ରହିଲେ ସେଠାରୁ   ମୟୂର ମେଦୁର
  ଦଶନ ମୟୂରଜଗ୍ (୧),
ପ୍ରାବୃଟେ ବାରଦ-   କୁଳ ବିଶ୍ରାମର
  ନୀଳମଣିମୟ ମଞ୍ଚ ।
କୁରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁକୁ   ନିକଟେ ନିରେଖି
  ନାଚନ୍ତି ସେହ୍ୱାଲେ କେକୀ,
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁବର୍ଣ୍ଣେ   ଶତବାର ଧୌତ
  ରତ୍ନଖଚ ପୁଚ୍ଛ ଟେକି
ସେକାଳ ମାଧୁରୀ   ଦେଖି ଜାତ ହୁଏ
  ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା ମନେ ଏରୂପ,

---

(୧) ପର୍ବତ ବିଶେଷ। ଏହି ପର୍ବତରେ ଅନେକ ମୟୂର ଦୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି

ବନ୍ଧୁନେତ୍ର ଫେଡ଼ି ନରେଶେ ବ ଗିର
ପ୍ରକୃତ ଦଗଟ ରୂପ ।
ପଞ୍ଚୁଁ ମୂର୍ତ୍ତି ଟେଙ୍ଗ ବକ୍ଷେ ଉଗ୍ର ହୋଇ
"ସୁନାଲଙ୍ଗାଲ" ପର୍ବତ,
ବୀର-ବାହୁନାଥ ତରୁ କରଯୋଡ଼
କରେ ହରେ (୧) ଦଣ୍ଡବତ ।
ମଧୁର ଦର୍ଶନ ରମ୍ୟ "ମଧୁବନ"
ରହି ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟେ,
ନୀଳବରେ ମହା ବସ୍ତୁତ ପୁରାଣ
ଗାଉଅଛି ଅଧେ ଅଧେ ।
ବୃକ୍ଷ ଛାୟାତଳେ ଶାଖାବସି ଲତା
ଲୁଟିଛି ଭୂମେ ଗହଳେ,
ପଢ଼ୁଛ ଦ ସତ୍ତ ଜଟିଳା ତାପସୀ
ଯତ୍ତ-ପତ୍ତ-ପଦ୍ମତଳେ ।
ଯେତେବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ଖୋଜର୍ଲେ ସେ ବନୁଁ
ମିଳେ ବନ୍ଧୁଁବଧ କୋଳ,
ସୁପକ୍ୱ ରସାଳ ସୁମଧୁର ଯଥା
ହୋଇଛି ଅମୃତେ ବୋଲ ।
ଘବୁଥାନ୍ତ ତରୁ ଶିରେ ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ
ଅସଂଖ୍ୟ କୋଚଲାଖାଇ,
ପୁଟୂଲନ୍ତ ସେହ ମହାକୋଳାହଳେ
ଉଛେ ଘବ କଞ୍ଚାଖାଇ (୨)
ଘନେ କେବେ କେବେ ବସନ୍ତେ ସେ ଭୂମେ
କରିଣ ଦନ୍ତେ କର୍ଷଣ,

---

(୧) ମହାଦେବଙ୍କୁ । (୨) ପକ୍ଷୀ ବିଶେଷ ।

ମୁସ୍ତା ଖାଉ ପ୍ରଭ— ଉପକାରେ ତାର
କରନ୍ତି ବଳବର୍ଦ୍ଧନ ।
ଉତ୍ପଳ କୁମୁଦ କମଳ ଶୋଭିତ
ରମଣୀୟ ଜଳାଧାର,
ସାଗର ସଦୃଶ ବିସ୍ତୃତ ହେବାରୁ
ସାଗର ନାମ ତାହାର ।
ବହୁ ପର୍ବତରୁ ବହି ଆସି ଜଳ
ସାଗରେ ହୁଏ ସଞ୍ଚିତ,
ଅବଗ୍ରହେ ତାହା— ଯୋଗୁଁ କୃଷିବଲେ
ରଖନ୍ତି ଶସ୍ୟ ଜୀବନ ।
ଜାରଢେ ସେ ଜଳୀ ନାନା ଜଳଚର
ବିହଙ୍ଗ ରବେ ମୁଖର ।
ଜଳୀ ନୃତ୍ୟେ ତାହା ବିପଦ—ବାନ୍ଧବ
ସୁରଙ୍ଗୀ ପରଜାଙ୍କର ।
ମୂଷାମାଟିପର କ୍ଷୁଦ୍ର କର୍କଶରେ
ଦେହ ମଣ୍ଡି ମୂଷାଜଟୀ (୧);
ହୋଇଅଛୁ ଉଗ୍ର ସାଗର ପ୍ରାନ୍ତରେ
ଶିରେ ଧରି ଗୁଳ୍ମଜଟା ।
ପଦ ପ୍ରାନ୍ତ ତାର ଝର୍ଝର ଅରବେ
ବହୁଛି " ନିର୍ମଳ ଝର ",
ଜଳ ପିଇ ତହିଁ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ବିଜନେ
ଅରଣ୍ୟ ପଶୁ ନିକର ।
ନିର୍ମଳ ଝରର ଜଳ ସୁନିର୍ମଳ
ନିର୍ମଳ ଦୃଶ୍ୟ ପାବନ,

---

(୧) ପର୍ବତ ବିଶେଷ

ତଦର୍ଶନେ ସୁଦ୍ଧା ହୁଏ ସୁନିର୍ମଳ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ—କଳୁଷିତ ମନ ।
ଧରେ ମଣ୍ଡ'ତରୁ ପଦ୍ମରାଗ ମଣି
ସ୍ତବକ ସଦୃଶ ଫଳ,
ଅରକ୍ତ ପ୍ରଭାରେ ଦଶୁଥାଏ ତାର
ବନଭୂମି ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ବିଷଦଗ୍ଧ ଫଳ— ଭରେ ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ
ନୋଇ ଝୁଙ୍ଗା ଭଲ୍ଲାତକ,
ନବବଧୂ ପ୍ରାୟ କମଲା ସୁନ୍ଦରୀ
ରହିଛି ପୋତି ମସ୍ତକ ।
ନଶୀଥ ପବନେ ସଘନ ନସ୍ତବ୍ଧ
'ସେ ମହାକାନନ ସ୍ଥାନ,
କାଠଖୁମ୍ପି ପକ୍ଷି କାଠହଣା ଶବ୍ଦେ
ନିତର ଶବ୍ଦ ଯମାଉ ।
ମଣି ସେ ଶବଦେ କାଠୁରିଆଙ୍କର
ଭୀମ କୁଠାର ଶବଦ,
ଜଳ ପିଉଁ ପିଉଁ ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ କୁଳ
ପଳାନ୍ତି ଗଣି ଆପଦ ।
ଝର ପାଶେ ବନେ ମୃଣ୍ମୟ ମନ୍ଦିରେ
ଶବର ଅର୍ଚ୍ଚିତା ଦେବୀ (୧),
ଶ୍ୱାପଦ ଆପଦୁଁ ଲଭନ୍ତି ନିସ୍ତାର
ଶବରେ ତାହାଙ୍କୁ ସେବି ।
ନାରିକେଳ ଅଗଲ ଦଶଇ ଓଲଟ
ନୀଳ ମେଦ୍ୱେଗବ ଭୁଲିଁ,

---

(୧) ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ବ୍ରାହ୍ମଣଦେଈ ।

ଟେକ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦେଶେ ଉଟୁଳ ତକ୍ଷଣ
ବହୁଠାବେ ବହୁ ରୂଳ ।
ସଙ୍କୋଚ ଶିଖର ନାସିକାକୃତରେ
ହୋଇଛି କମ୍ନେ ଲମ୍ବିତ,
ତେଣୁ ହୋଇଅଛି ଡାହେଇ ନାମରେ
ଗଉ ନାମ ଅଭିହିତ ।
ସେ ବିଶାଳ ଶୃଙ୍ଗ ତଳେ ବିସ୍ତାରିତ
ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡ ବିଶାଳ (୧),
ସମହସ ଗଲ ଜନପେ ତହିଁରେ
ବର୍ଷାକାଳେ ମହଶାଳ ।
ବାଣୀଭକ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତିଁ ଦନ୍ଦେ ସୁଦାତନ୍ତ
ବଶୁକ ଶୀତଳ ପଙ୍କ,
ପାକ କର ତାହା ଗିରଗିରି କୀଟେ
ଶାନ୍ତ ତୃଷା ଅମସ୍ତ ।
ଆଷାଢ଼େ ନାଟକେଇ ମାଳତୀ ସୁମନେ
ସଙ୍ଗାଙ୍ଗେ ହୋଇ ମଣ୍ଡିତ,
ରସା-ଯୋଷ ଶିରେ ଫୁଲଭୂଷା ଓଖାଣା
ପରାଙ୍ଗେ ଦଶେ ଶୋଭିତ ।
ଭକ୍ତକ କୁଳର ନାଟ୍ୟ ରଙ୍ଗଭୂମି
ସେ ଗିରର ଅଧିତ୍ୟକା,
ଉତନ୍ତ ସେମ ପେ ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ ତହିଁ
ହସନ୍ତି ହୃଦୟୁଁ ଦନ୍ତା ।
ସେ ଶୈଳନିବାସି ଦନ୍ତୁର ବସନ୍ତେ
ଅଯାଚ୍ୟ ବନ୍ଧୁ ତଣାଉ,

---

(୧) ଏହି ବିଶାଳବପୁ ଶିଳାଖଣ୍ଡର ନାମ “ ମହଣୀ ଖଡ ” ।

ଶସ୍ୟ—ଶଙ୍ଖ ମୂର୍ତ୍ତି ଶାଉ ଯେହ୍ନ ଗତି
କରେ ପର ଉପକାର ।
ବର୍ଗୀସଂହାର ଅଭିଷିକ୍ତ ହଇ
ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ଆଖ୍ୟାତ,
ରଟେ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ନୃପ (୧)
ସମାଧିରୁ ହେଲେ ଜାତ ।
ଯତ୍ତଙ୍କ ମନ୍ଦିରେ ଜବସନ୍ତ ଦେବ
ଭୃତ୍ୟ ପରିବାର ସେନ,
ଏକପାର୍ଶ୍ୱେ ସ୍ଥିତ ଦୁର୍ଗା; ବେକପାନ୍ଧ
କାର୍ତ୍ତିକ ଗଣେଶ ବେଳ ।
କାଦମ୍ବିନୀ-ନନ୍ଦ କଦମ୍ବ ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ—
ସୌରଭ ଆକୁଆନର,
ନନ୍ଦୀ ଭୃଙ୍ଗୀ ପର ମନ୍ଦିରର ଦ୍ୱାର
ଜଗିଛନ୍ତି ନିରନ୍ତର ।
ଦେଉଳ ଚୌପାଶେ ଅର୍ଦ୍ଧ ନିରମିତ
ବେଡ଼ାର କଳାଗୃଭୁଷା,
ନୀରବେ ଜଣାଏ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ
ଶିଳ୍ପ—ଗୌରବ—ମହୁସା ।
କାହିଁ ଲମ୍ବୋଦର ଦଶ ଅବତାର
କାହିଁ ଛନ୍ତି ମୁନି ବସି,
କାହିଁ ବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଜାଉଅଛନ୍ତି
କଦମ୍ବ ମୂଳରେ ବଂଶୀ ।

---

(୧) ଏଥିର ଐତିହାସିକ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ ।

ଲାଗିଅଛି କାହିଁ ଘମାଯୁଣଯୁଦ୍ଧ
କାହିଁ ଭାରତ ସମର,
କାହିଁ ଦମ୍ଭ ଦନ୍ତି ଫୁଲ୍ଲ ତରୁ ଲତା
ଖୋଦିତ ଅଛି ପ୍ରସ୍ତର ।
ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି ପ୍ରାଚୀନ ଶିଳ୍ପିଏ
ହିଁ ଶିଳ୍ପ ଶେଷସୀମା,
ଏକାଳେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ହୋଇଅଛି ଅଦ୍ୟା
ସେକାଳ ଖ୍ୟାତି ଗରିମା ।
ହେରି ସେ ମାଧୁରୀ ହୁଏ ସ୍ୱତଃ ଯଥା
ହୃଦୟେ ଆନନ୍ଦ ଜାତ,
ତଥା ଆଧୁନିକ ଶିଳ୍ପଦଶା ଚିନ୍ତି
ହୁଏ ନେତ୍ରୁଁ ଅଶ୍ରୁପାତ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗଃ

(ମଙ୍ଗଳ ଗୁର୍ଜ୍ଜରୀ)

ଶୁଭ୍ରନୀରବଂଗୀତରେ ଉଦ୍ଭାଜାମ୍ବଢୋଟା (୧) ,
ଧର ଅଙ୍କେ ଶଙ୍କାପ୍ରଦ ଶଙ୍କୁ (୨) ଗୋଟା ଘୋଟା ।
ଶ୍ମଶାନକାଳୀଙ୍କ ଚରକେଳିସ୍ଥଳ ଜାଣି,
ମଣ୍ଡି ଛନ୍ତି ରମ୍ୟବେଶେ ତାହା ସୃଷ୍ଟିରାଣୀ ।
ଶାଖା ଛନ୍ଦ ବୃକ୍ଷେ ଉଭା ବଙ୍କିମଠାଣିରେ,
ବାହୁଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧେ ରତ ଯଥା ବୀରେ ।
ମାଡ଼ିଅଛି କାହିଁ ପାଞ୍ଚଅଙ୍ଗୁଳିଅଲତା (୩) ,
ଲଭିଛି ତା ଫଳମାନ ପ୍ରବାଳ ସମତା ।
ଶିବ ଉପାସିକା ସେହୁ ବ୍ରତୀ ସୃଷ୍ଟିରେ,
ଫଳେ ଭରି ଶିବଲିଙ୍ଗ ଧରିଛି ଶରୀରେ ।
ସ୍ୱଅଁଳ ଶରୀରେ କାହିଁ ଜଡ଼ିଛି ପାଟିବା (୪)
କମାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି ନାଗନାଗୀ ଦଳ ।
ଭଲ୍ଲୂକାଦ୍ୟ ନାଗପ୍ରାୟେ ଗୁଳଞ୍ଚବଲ୍ଲରୀ,
ତାପସ କାରଣେ ଅଛି ସରୁସୂତା ଧରି ।
ଗୁଳ୍ମଗହ୍ୱଳରେ କାହିଁ ଲୁଚି ଲାଜକୁଳୀ,
ଘଣେ ଘଣେ ପଡ଼ୁଅଛି ଲଜ୍ଜାରେ ଝାଉଁଳି ।

---

(୧) ଗଜସ୍ନାନ । (୨) ଲଣ୍ଡାଗଛ ।

(୩) ଏହାର ପତ୍ର ପଞ୍ଚାଙ୍ଗୁଳିବିଶିଷ୍ଟ ହସ୍ତତଳାକୃତି । ଫଳ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ବୀଜ ଶକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଶିବଲିଙ୍ଗ ସଦୃଶ ଦେଖାଯାଏ ।

(୪) ଅଳନ୍ତ୍ରଲତା ।

ନନ୍ଦନେ ଗନ୍ଧର୍ବ ଯଥା ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ପଦା,
ଶ୍ମଶାନପ୍ରଦେଶେ ଶିବା ବୁଲୁଥାନ୍ତି ସଦା ।
ରାଜପରିବାରର ସେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶ୍ମଶାନ,
ବହୁ ନରପତିଙ୍କର ଅନ୍ତିମ ଆସ୍ଥାନ ।
ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶୀ ବହୁଚନ୍ଦ୍ର ଯଥାସମୟରେ,
ହୋଇଛନ୍ତି ଅସ୍ତ ସେହି ଶ୍ମଶାନ-ଅମ୍ବରେ ।
କେତେ ରାଜର୍ଷି ରହି ନିର୍ଜନ ନିସ୍ତବ୍ଧ,
ଅର୍ପିଲେ ଜୀବନ ଯାଗେ ତହିଁ ଶେଷାବ୍ଦ ।
କେତେକ ରାଜ କବି, କେତେକ ରାଜସଂସ୍କାରକ ,
ବସିଛନ୍ତି ଟେକି ତହିଁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ ମସ୍ତକ ।
ଅଧୀନେ ସେ ସ୍ଥାନେ ରଖି ନୃପେ ବଳଦୃପ୍ତ,
ହୋଇଗଲେ ପରିଶେଷେ ପୁଣି ତା ଅଧୀନ ।
ମାୟା-କଳଙ୍କିତ ପ୍ରାଣ-ସୁବର୍ଣ୍ଣେ ସେ ସ୍ଥଳ,
ଦଗ୍ଧ କରି ବାରମ୍ବାର କରେ ସୁନିର୍ମଳ ।
କର୍ମ-କ୍ଲାନ୍ତ ସଜ୍ଜନଗଣେ ବହୁ ରାଜ୍ୟାନ୍ତରେ,
ଆଶ୍ରିଛନ୍ତି ଯାଇ ଚିର ବିଶ୍ରାମ ସେଠାରେ ।
ନରଶକ୍ତି ଅଗୋଚର ଶ୍ମଶାନ ମହିମା,
ଜନ୍ମ ମରଣର ସିନା ସେହି ସନ୍ଧିସୀମା ।
ମାନବଜୀବନ-ଲଗ୍ନ ସେ ଗଣ୍ଡ ଶଇଳେ,
ଅତର୍କେ ହାଡ଼ବୋଡ଼ି ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ଢଳେ ଢଳେ ।
ମାତୃଗର୍ଭୁ ହୁଏ ଜୀବ ଯାହା ପରେ ବନ୍ଧା,
କରେ ସେ ଦର୍ପିର ଭସ୍ମ ଅହମହମିକା (୧) ।
କରନ୍ତି ଜୀବନେ ନର ଭ୍ରମେ ତାକୁ ବସ୍ତୁ,
ମାତ୍ର ଭାବନାରେ ସେହୁ ପରମ ଅର୍ଥ୍ୟ ।

---

(୧) "ମୁଁ ବଡ଼" ଏହି ଭାବ ।

ଜୀର୍ଣ୍ଣତନୁ ନବଭାବେ ପୁନର୍ଗଠନର—
ସହାୟ ଶ୍ମଶାନ, ଏହା ସୁନୃତ (୧) ନକର (୨) ।
ଜୀବର ପରମବନ୍ଧୁ ପିତା ସେ ଶ୍ମଶାନ,
ହୃଦୟ ତାହାର ଅତି ଉଦାର ମହାନ ।
ତେଜନ୍ତି ଅନ୍ତିମକାଳେ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନ,
ମାତ୍ର ସେ ନ ତେଜ ଧରେ କରି ଆଲିଙ୍ଗନ ।
ଘନ ଶ୍ମଶାନ ସୌଭାଗ୍ୟ କେ ପାରିବ କହି,
କେତେ ରାଜା ଶୂନ୍ୟଦେହେଁ ନବସନ୍ତ ରହି ।
ଉଦେ ବୃନ୍ଦେ ଜାଠବଂଶ ଆଦ୍ୟ ପୁରୁଷ (୩),
ବେନ ଭ୍ରାତା ହୋଇଗଲେ ଏଠାରେ ପାର୍ଥିଷ ।
ବିସର୍ଜି ପାର୍ଥିବଧନ ଘରଦ୍ୱାର ରାଜ୍ୟ,
ନବସନ୍ତ ଏ ଶ୍ମଶାନେ ଶ୍ରୀ ଶଙ୍କର ରାଜ ।
ଅପର ବସନ୍ତ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ବିଶ୍ୱନାଥ,
ଧନୁର୍ବେଦେ ଥିଲେ ସେହୁ କଳିଯୁଗ ପାର୍ଥ ।
ଅଛନ୍ତି ଶ୍ରୀରାମ ରାଜା ବସି ଶୂନ୍ୟାସନେ,
ମରଧାମେ ଥିଲେ ସେହୁ ଧର୍ମ କୀର୍ତ୍ତି-ଧନେ ।
ବସାଇ ଶ୍ରୀରାମପୁର ଗ୍ରାମ ରମଣୀୟ,
କରିଗଲେ ନିଜ ନାମେ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ ।
ଅଛନ୍ତି ନୃସିଂହ ରାଜା ରାଜର୍ଷି ପ୍ରତିମ,
ସମୁଦ୍ର ସମାନ ତାଙ୍କ ମହିମା ଅସୀମ ।
ନ ଥିଲେ ମଣ୍ଡି ସେ ଖାଲି ରାଜସିଂହାସନ,
ଯଶଃ-ସିଂହାସନେ ସୁଦ୍ଧା ଥିଲେକ ରାଜନ ।

---

(୧) ସତ୍ୟ ।   (୨) ନିଶ୍ଚୟ ।

(୩) ଏହି ଦୁଇ ସହୋଦରଙ୍କଠାରୁ ସୁରଙ୍ଗୀରେ ଜାଠବଂଶୀୟ ରାଜତ୍ୱ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି ।

ମଣ୍ଡୁଥିଲେ ସଦାଗଳ- ମୁକୁଟେ ସେ ଭୂପ,
ପ୍ରଜାରଣ ସ୍ୱଣିପୂର୍ତ୍ତି- ପେଟିକା ସ୍ୱରୂପ ।
ଟୋଲାଉଲେ ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟ ବନ୍ଧୁ କୂପ ସରୋବର,
ସ୍ୱର୍ଗେବେ ଦେବତା ମାତ୍ର ଦେହେ ଥିଲେ ନର ।
ପ୍ରାତଃସ୍ମୃତ ସେ ମହାତ୍ମା ଏ ମହାଶ୍ମଶାନେ,
ହୋଇଛନ୍ତି ବଳେ ଅହା ଦସ୍ମ ଭ ବମାନେ ।
ପରପୁରିଞ୍ଜୟୀ ବୀର ସୁଧୀର ମୁକୁନ୍ଦ,
ତୁରଙ୍ଗୀ ଗଜ-ଉଦ୍ୟାନ କ୍ଷୌମ୍ୟ ମୁଗ୍ଧକୁନ ।
ପୁଣେ ଲଭଥିଲେ ଖ୍ୟାଭ ସ୍ୱଦେଶେ ବଦେଶେ,
ପାଳୁଥିଲେ ପ୍ରଜା ଗସ୍ୱ ପୁତ୍ର ନବିଶେଷେ ।
ନଜ ଦୁଃଖେ କେବେ ଯେନ୍ତୁ ନୁହନ୍ତି କାତର,
କାନ୍ଦୁଥିଲା ପରଦୁଃଖେ ତାହାଙ୍କ ଅନ୍ତର ।
ଘନ ଦୁଙ୍କଲର ଦସ୍ୟୁ ବସନ୍ତୁକ୍ରିପାଠ,
ସଭଢ଼ ସଚେଷ୍ଟ ଥିଲେ ସେହ ନରସାଇଁ ।
ସେ ଭୂପ-ସବିତା ହୋଇ କାଲ-ରାହୁଗ୍ରସ୍ତ,
ହୋଇଗଲେ ଏ ଶ୍ମଶାନ ଅସ୍ତାଚଳେ ଅସ୍ତ ।
କମ୍ଭା କାଲ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ନମନ୍ତ୍ରଣେ,
ନମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ବନେ ନୃପତ ଗହଣେ ।
ଶାସୁଥିଲେ ବାହୁବଳେ ଯେ ନତ୍ୟ ଦୁର୍ଜନେ,
ରହଲେ ଶ୍ମଶାନେ ସେହ୍ନ ନଯୃତଶାସନେ ।
ପ୍ରକୃତ ଉପରେ ସିନା ରାଜା ଅଧିପତ,
ମାତ୍ର ରାଜାପରେ ରାଜା ନତ୍ୟ ନଯୃତ ।
ଅହା ଦାମୋଦର ରାଜ ଅନଳ୍ପ ଅବ୍ରେଣୀ,
ପିତୃ ପମ ଧୈର୍ଯ୍ୟଶୀଳ ତଥା ଧର୍ମଯୋଗୀ ।
କର୍ମ ସାର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ ସେ ନୃପକେଶରୀ,
ଅଛିଲେ ଏ ସ୍ଥାନ ଅସି ସବ ପରହର ।

ଧାର୍ମିକ ଗୁଣଜ୍ଞ ଧୀର ମହାତ୍ମା କେଶବ,
ସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶୀ ବିଚକ୍ଷଣ ପରମ ବୈଷ୍ଣବ ।
ଏକ ହସ୍ତ ରତ ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନେ,
ଆନ ନିଯୋଜିତ ଥିଲା ଧନ ବିତରଣେ ।

ନିଜେ ବଡ଼ଥାଇ ବଡ଼ ଗଢ଼ୁଥିଲେ ଜାତ,
ବଡ଼ପଣର ଏ ସିନା ଶାଶ୍ୱତ ସୁରୀତ ।
ଦରିଦ୍ର-ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ହାନେ କରୁଥିଲେ ଲଗ୍ନ,
ନିତ୍ୟ ଦାନବ୍ରତ ଯଥା ପୂର୍ବେ ଥିଲେ ରଘୁ,
ସେ ନୃପ-ମୌଳି-ବସନ୍ତ-କୋହିନୂର ହୀର,
ଧନ୍ୟ ଏ ଶ୍ମଶାନେ ତେଜି ଅମର ଶରୀର ।
ପ୍ରାତଃ ସ୍ମରଣୀୟ ରାଜ-କବି ଦୀନବନ୍ଧୁ,
ସୁରଙ୍ଗୀ-ଗୌରବ-ରବି ସଙ୍କଳନ ବନ୍ଧୁ ।
ମନସ୍ୱୀ, ତେଜସ୍ୱୀ, ବିଜ୍ଞ, ଅତୁଳ ଯଶସ୍ୱୀ,
ଆଜୀବନ ସାରସ୍ୱତ-ଆଶ୍ରମ ତପସ୍ୱୀ ।
ଉଦାସୀନ ଭାବେ କରି ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୂଜା,
ପ୍ରାଣମଧ୍ୟେ ପୂଜୁଥିଲେ ଦେବୀ ଶ୍ୱେତଭୁଜା ।
ନ ବସି ସେ ରାଜାସନେ ମହାର୍ଘ ତଳପେ,
ଉପବିଷ୍ଟ ଥାନ୍ତି ସଦା ବାଗ୍‌ଦେବୀ ମଣ୍ଡପେ ।
ଭକ୍ତକବି ଭକ୍ତିରସେ ରଚିଛନ୍ତି ଗ୍ରନ୍ଥ,
ସେହି ଭକ୍ତିଠାରୁ ଦିନା ଦେଖ ଶୁଭ ପନ୍ଥ ।
ମିଶିଗଲା ଏ ଶ୍ମଶାନେ ତାଙ୍କ ପୁଣ୍ୟତନୁ,
ମିଶିଯାଏ ରବିକରେ ଯଥା ଶକ୍ରଧନୁ ।
    କାହିଁଗଲ ହେ ସୁରଙ୍ଗୀ-ଗୌରବ-କେତନ,
ଉତ୍କଳ ଭାରତୀଙ୍କର ସ୍ନେହାସ୍ପଦ ଧନ ।
ଉଠ କାହିଁ ବଜା ଆଉ ତୁମ୍ଭ ବଂଶୀସ୍ୱନ,

କବି-କଣ୍ଠ-ରସାମୃତ ହୃଦ-ସମ୍ମୋହନ ।
ରହିବାରୁ କୀଟଦଷ୍ଟ ହୋଇ ଗ୍ରନ୍ଥ ସବୁ,
ମୃତ୍ସ ମଧ୍ୟେ ରେଣୁ ବତ୍ ହେ ରହନ୍ତି ନୀରବ ।
ନ କର ନ କର କବି ଚିନ୍ତା ସେଥିପାଇଁ,
ନୃପବର ସୁବଦନ ଆସୁଅଛି ଧାଇଁ ।
ତୁମ୍ଭ କୁଳେ ଚନ୍ଦ୍ରରୂପେ ଚନ୍ଦ୍ର ଚୂଡ଼ାମଣି,
ଉଇଁଲେଣି ମହାମନା ନୃପତି-ଅଗ୍ରଣୀ ।
ଯାଙ୍କ ଦେହୁ ଜ୍ଞାନ-ରଶ୍ମି ହୋଇ ବିସ୍ତାରିତ,
କରୁଛି ଅଜ୍ଞାନ-ତମ ଦେଶୁ ବିତାଡ଼ିତ ।
ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ଖ୍ୟାତି ସମଜ୍ଞା (୧) ବର୍ଦ୍ଧନେ,
ନିଯୁକ୍ତ ସେ ଅହରହ କାୟ ବାକ୍ୟ ମନେ ।
କରିବେ ନିଶ୍ଚୟ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତିଭା ପ୍ରକର୍ଷ,
ଆସୁଛି ସେ ଦିନ, ନାହିଁ ବିଳମ୍ବ ତାହାର ।
ଧନ୍ୟ ଗଜପତି ତବ ଲେଖନୀ କ୍ଷମତା,
ନୁହଇ ଲେଖନୀ ତାହା,- କାବ୍ୟ କଳ୍ପଲତା ।
ତାହା ବଳେ କରଗତ ହେ ନୃପ ସଞ୍ଚୟ,
ବିପୁଳ ଅକ୍ଷରକୀର୍ତ୍ତି ଭୂତଳେ ଅକ୍ଷୟ ।
ଅଦ୍ଭୁତ କ୍ଷମତା କାବ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରେ ପ୍ରଦର୍ଶାଇ,
ଯାଇଅଛ ତୁମ୍ଭେ ଲୋକେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଚହଲାଇ ।
ତୁମ୍ଭ ଚର୍ମତନୁ ସିନା ହରିଅଛି ବିଧି,
ମାତ୍ର କାବ୍ୟମାଳା ଅଛି ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରତିନିଧି ।
କରିବ ତା'ଯୋଗୁଁ ଦେଶ ଗୌରବାନୁଭୂତ,
ଘରେ ଘରେ ହେବ ତବ କାର୍ଯ୍ୟ ଅନୁକୂଳ ।
ଅସିନ୍ତି ସେ ଶୁଭଦିନ ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟେ,

---

(୧) ଖ୍ୟାତି ।

ପୂରବ ଉତ୍କଳ ତବ କୀର୍ତ୍ତି ଘୋଷିବେ ।
ବୁଡ଼ାଇ ଅଜସ୍ର ପ୍ରୀତି—ରଙ୍ଗେ କଳ୍ପ—ତୂଳୀ,
ଅଙ୍କି ହୃଦ—ପଟେ ତବ ପବିତ୍ର ପୁତୁଳୀ ।
ପୂଜିବେ ସ୍ୱଦେଶବାସୀ ପ୍ରଭୁଭକ୍ତି କ୍ରମେ,
ମଣିବେ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଜନେ ତୁମ୍ଭର ସମ୍ଭ୍ରମେ ।
ରହୁଥିଲ ତୁମ୍ଭେ ଯବ ଏ ଦେହ ପିଞ୍ଜର,
ସତତ ପରତ ପ୍ରାୟ ରୋଗଶୋକ ଘର ।
କାଟିରୁଦ ତହୁଁ ଆତ୍ମା ରୂପି ଧୂର୍ତ୍ତପକ୍ଷୀ,
ଛାଡ଼ିଯାଇ ଉଡ଼ିଯିବ ପୂର୍ବାବାସ ଲକ୍ଷି ।
ତେଣୁ ତୁମ୍ଭେ ଉପେକ୍ଷିଣ ପ୍ରାକୃତ ବିଷୟ,
ତୋଳିଥିଲ ଅପ୍ରାକୃତ କୀର୍ତ୍ତି—ଦେବାଳୟ ।
ରାଜା ତୁମ୍ଭେ, ମାତ୍ର ତବ ହୃଦୟେ ସତତ,
କରୁଥିଲେ ଅନାରତ ବୈରାଗ୍ୟ ରାଜତ୍ୱ ।
ଶ୍ୟାମ କିଶୋରଙ୍କ ନାମେ ଖଣ୍ଡର ପ୍ରମାଦ,
ପ୍ରିୟସଦ୍‌ଗୁଣର ସେତୁ ସୁଯୋଗ୍ୟ ଦାୟାଦ ।
ପିତୃସମ ସୁବୈଷ୍ଣବ ସୁଜନ ରଞ୍ଜନ,
ପରଦୁଃଖେ ଟଳୁଥିଲା ଯାଙ୍କ ସିଂହାସନ ।
ବିଷୟ—ସୁଖରେ ଯିଏ ଅର୍ପି ଜଳାଞ୍ଜଳି,
ବୈରାଗ୍ୟ—ପ୍ରବାହେ ସଦା ପଡ଼ିଥିଲେ ଢଳି
ଅଛନ୍ତି ସେ କର୍ମବୀର ଏହି ଶ୍ମଶାନରେ,
ଭସ୍ମମୟ ରୂପେ ମହା—ଭସ୍ମ—ଆସନରେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରୁ ଜାତ ଅଂଶୁପ୍ରାୟ ଯାହାଙ୍କ କୁମର,
ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ରାଜ ଶୁଭ ଗୁଣାକର ।
ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ବହୁ ତୀର୍ଥ କରି ପର୍ଯ୍ୟଟନ,
ଶ୍ରୀପଦ ତୀର୍ଥରେ କଲେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ ।

ହୋଇଲେ ଅମର ତାଙ୍କ ପୂରଣବ ସତ୍ତ୍ୱ,
ସେ ସତ୍ତ୍ୱ ଏଠାରେ ସୁଦ୍ଧା ଲଭିଲା ପଞ୍ଚତ୍ୱ ।
ତାହାଙ୍କର ପିତ୍ରନୁଜ ଦେବ ଯତିବର,
ସୁକଠୋର ହଠଯୋଗ ସାଧନ ତତ୍ପର ।
ଯାଙ୍କ ଭ୍ରାତୃ ଭକ୍ତି ସିନ୍ଧୁ ସମାନ ଅଗାଧ,
ଭ୍ରାତ୍ରାଦେଶେ କଲେ ମହା—ନାଟକାନୁବାଦ ।
କବି, ଯୋଗୀ, ଆତ୍ମଦର୍ଶୀ ସେ ମହାପୁରୁଷ,
ଆଶ୍ରିଲେ ଏ ସ୍ଥାନ, ଶେଷ ହୁଅନ୍ତେ ଆୟୁଷ ।
ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର ରଜା ନୃପତି ଅଗ୍ରଣୀ,
ସୁରଙ୍ଗୀ ବଂଶର ଚିର ପ୍ରଗୌରବ—ମଣି ।
ସେ ନୃପତି ହୋଇ ଅହା କାଳର ଅଧୀନ,
ହୋଇଛନ୍ତି ଏ ଶ୍ମଶାନ ଧୂଳରେ ବିଲୀନ ।
ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଶ୍ରୀନୀଳାଦ୍ରିଚନ୍ଦ୍ର ମହାରାଜ,
ଯାହାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ବାନ୍ଧ ବସିଛି ସମାଜ ।
ଯହିଁ ଦେଖ ସୁରଙ୍ଗୀରେ ତାହାଙ୍କ କୀରତି,
ଥିଲେ ସେହୁ ଚିରକୀର୍ତ୍ତି ଉପାସକ ଯତି ।
ଜାଣୁଥିଲେ ନାହିଁ ସେହୁ ଦ୍ୱେଷ ହିଂସା କୋପ,
ହୋଇଅଛି ତାଙ୍କ ତନୁ ଏ ଶ୍ମଶାନେ ଲୋପ ।
ଦୁର୍ଜ୍ଜୟ ପ୍ରତାପୀ ଏହି ସଙ୍କସ୍ଥାସୀ ସ୍ଥଳୀ,
ଦିଅନ୍ତି ସକଳେ ଏହା ପଦେ ଅଞ୍ଜଳି ।
ଭୂପତି କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ର ନୀଳାଦ୍ରି ତନୟ,
ଉଦ୍ୟୋଗିପୁରୁଷ ଧୀର ଉଦାର ହୃଦୟ ।
ବେଗେ ଶୋକେ ତାପେ ମୃଗ ନ କରନ୍ତି ହେଟ,
ପ୍ରିୟକାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ଯାଙ୍କ ଜୀବନେ ଆଖେଟ (୧) ।

---

(୧) ମୃଗୟା ।

କେବେ ଅଗ୍ନ୍ୟସ୍ତ୍ର କେବେ ଅଧିଜ୍ୟ (୧) ଧରଣ,
ବନେ ବୁଲି ବିନ୍ଧୁଥିଲେ ଶମ୍ବର ହରଣ ।
ଏକପତ୍ନୀ ବ୍ରତ ସେହି ଗୃହସ୍ଥ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ,
ଅକାଳେ ବଳୀକ ହେଲେ ଏ ଶ୍ମଶାନେ ଆସି ।
ମାତ୍ର ପୂର୍ବୁଁ ଆସିଥିଲେ ତାଙ୍କ ଧର୍ମ ଜାୟା,
ଉପେକ୍ଷି ଭଙ୍ଗୁର ଭବେ ସେ ଭବର ମାୟା ।
ଗୃହଁ ବସିଥିଲେ ସତୀ ପତ୍ନ ଆଗମନେ,
ରହିଲେ ଉଭୟେ ଏଥି ଅଖଣ୍ଡ ମିଳନେ ।

---

(୧) ଗୁଣଯୁକ୍ତ ଧନୁ ।

* * *

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗଃ

୪

(ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ)

ସୁରଙ୍ଗୀ ପଶ୍ଚିମେ   କୁଅଁଗଡ଼ ନାମେ
ବହଇ ପ୍ରାଚୀନଦୁର୍ଗ,
ଉଡ଼ାନ୍ତଣ ଥିଲା   ସମଜ୍ଞା-କେତନ
ଯାହାର ଅତୀତଯୁଗ ।
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସମ୍ପଦ   ସୌଭାଗ୍ୟ ସମନ୍ୱେ
ଥିଲା ଯେଉଁ ରାଜଧାନୀ,
ଅନନ୍ୟ ସେ ସଙ୍କ,   ଲୁଟିଯାନ୍ତେ ଏବେ
ହୋଇଅଛି ଅରଣ୍ୟାନୀ ।
ଏ ସଂସାରମଧ୍ୟେ   ଭବିତବ୍ୟାଧୀନ
ନୁହନ୍ତି ଜୀବେ କେବଳ,
ଥାଉ ଆନ କଥା   ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥର
ଅଛି ସ୍ୱକୀ ଭାଗ୍ୟବଳ ।
ନିତ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତ   ଘଟୁଛି ଯା ଭବେ
ଭାଗ୍ୟ ସିନା ତାର ମୂଳ,
ଅଣିଦଏ ସେନ୍ତୁ   ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ହୋଇ
ଅନୁକୂଳ ପ୍ରତିକୂଳ ।
ଉଠିଥିଲା ଯେଉଁ   ଭାଗ୍ୟ ଦୁର୍ଗେନ୍ଦ୍ରର
ସ୍ୱର୍ଗାଦପି ସୁନ୍ଦର,
ଉନ୍ନତିକାଳ ପ୍ରାୟ   ହରଲା ତା, ଶୋଭା
ପୁଣି ସେ ଭାଗ୍ୟ-ଭାସ୍କର ।
ଘଞ୍ଚବନର   ଲତା ବନ୍ଧି ଏବେ
ଦିଶୁନାହିଁ କିଛୁ କାହିଁ,

ସୌଭାଗ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ତାହାର
ନେଉଛି କାଳ ହସାଇ ।
ଏହିପରି ପଥ ଘାଟ, ଦେବାଳୟ
ମଣ୍ଡପ ଅଗାରସଙ୍କ,
ହୋଇଅଛି ଯାର ଜର୍ଜର ଶରୀର
ମହାକାଳ-ବାତ୍ୟା ବାଜ
ଯେଉଁକାଳ ଗଢ଼େ ସେହିକାଳ ଭାଙ୍ଗେ
ଭଙ୍ଗା ଗଢ଼ା ତାର ରୀତ,
ଯେତେ ଭାଙ୍ଗୁଅଛି ତେତିକ ପୁଣି ସେ
ଗଢ଼ୁଅଛି ନିତ ନିତ ।
କରିଯାଉଅଛି ତାହା କାର୍ଯ୍ୟ ସେହୁ
ନ ରଖି କାହା ପ୍ରତୀକ୍ଷା,
ଘଟଣା ବ୍ୟାଜରେ ଗୋପନେ ପ୍ରଚାରି
ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମହାଦୀକ୍ଷା ।
ନୃଥଗଡ଼ ପୂର୍ବେ ପଦ୍ମାରଣ୍ୟ ଭେଦ
ଚାଲନ୍ତି ଯାଜ୍ଞିଁଲୀନସୀ,
ଗମନ୍ତି ଓ ଆହା ସନ୍ନିଧି ଲଭଣ
କଳିନ୍ଦଜା (୧) ବିଷ୍ଣୁପଦୀ (୨) ।
ଶମ୍ବା ଧବଳକଣ୍ଠେ ରଚନ୍ତ ନର୍ମିତ
ହୋସବ ମୋହନମାଳ,
ଅବା ଖେଳ ଖେଳ ଚାଲିଛି କି ଆହା
ବ୍ୟାଳବଧୂ ସଙ୍ଗେ ବ୍ୟାଳ ।
କାହିଁ ତାହାଙ୍କର ଗର୍ଜନ ତର୍ଜନ
ନର୍ତ୍ତନ ତା ଉନ୍ମର୍ଦ୍ଦନ,

---

(୧) ଯମୁନା ନଦୀ (୨) ଗଙ୍ଗା ।

ଅବା ତଟପ୍ଲାବ ଭଙ୍ଗୁର ତରଙ୍ଗ
ଭଙ୍ଗୀ ଭୀମ ଘୂର୍ଣ୍ଣିତ ।
ବଢନ୍ତ ଉତ୍ସାହ ଉଦ୍ୟମ ବର୍ଦ୍ଧନ
ଧରାଏ ମନ୍ତ୍ରର ଗତି,
ତୋଳନ୍ତ ଇଙ୍ଗୁଦୀ ଫଳ ଗୌରବନ୍ତୁ
ହସ୍ତେ ବନ୍ୟ ଯୁବତି ।
ଠାବେ ଠାବେ ତୀରେ ଖର୍ଜ୍ଜୁର ପାଦପେ
ଝୁଲଇ ବାୟା କୁଳାୟ,
ଭିକ୍ଷା ଝୁଲି କାନ୍ଧେ ଧରି ଉଦ୍ଧ ବ ବା
ଉଦାସୀଙ୍କ ଯୋଗୀଜାୟ ।
ବେନୀ ତଟିନୀର ସଙ୍ଗମ ପ୍ରଦେଶ
କର୍ଜ୍ଜକ ମନ୍ଦାନସ୍ତକ,
ବେଳେ ବେଳେ ଶୁଭେ ନଦୀ ପଠାଗ୍ରହ
ମହିଷର ଡିପାଖାଢ ।
ସଙ୍ଗମ ସ୍ଥାନରେ ତ୍ରିକୋଣାକୃତିରେ
ବିରାଜିତ କ୍ଷୁଦ୍ରଦ୍ୱୀପ,
ତହିଁପରେ ଶୋଭେ ଦକ୍ଷିଣ କବାଟ (୧)
ଶାଲ୍ମଲୀ, ଇଙ୍ଗୁଦୀ, ନୀପ ।
ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରେ ତା' ପୁରାଣ ବର୍ଣ୍ଣିତ
ଶାଲ୍ମଲୀ ଦ୍ୱୀପର କଥା,
ଅଯାଚିତ ଭାବେ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ
ଉଦିତ ହୁଏ ସର୍ବଥା ।
ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ସମାଧିସ୍ଥ ଋଷି-
ପରାଏ ଋଷିପର୍ବତ,

---

(୧) ବୃକ୍ଷ ବିଶେଷ ।

ଭେଦଣ ବଶାଳ ନୀଳ ନଭସ୍ତଳ
ଢୋଳଛୁ ଶିର ଉନ୍ନତ ।
ସର୍ବଗ୍ରାସି କାଳ କୁଟିଳ ହାସ୍ୟକୁ
ନ କର ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ଗିଡ,
ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତରୁ ରହି ପ୍ରକାଶୁଛ
ଅବଧ୍ୱ ପାର୍ଥିବ ଶିକ୍ଷା ।
ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ରହି ପ୍ରହ୍ଲାଦେ କାନନ
ମାଧୁରୀ ଶ୍ୟାମାୟମାନ,
ଦୂରୁ ଦଶେ ଯଥା ଲହରୁ ବସ୍ତୃତ
ଡୋରଅ ନୀଳ ବଡାଳ ।
ଶ୍ରେଣୀର୍ ଦଗରେ ରହି ବଲମ୍ବିତ
ଦାଙ୍କୁଦେଣ ଗିରିମାଳ,
ବସ୍ତାର ଅସଂଖ୍ୟ ଶାଖା ଉପଶାଖା
ତ୍ରମୁଅଛୁ ରତବାଳ ।
ଅସ୍ତ୍ରାଦ୍ରି ଜଗୀଶ୍ୱ (୧) ଦେବ ବଭ୍ରବସୁ
ବସି ଏ ପର୍ବତ ଶିରେ,
କମଣ୍ଡଳୀ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସଦା ଓଟାରନ୍ତି
ବାୟିପ୍ର ମଯୂଖେ ଧୀରେ ।
ଅଦ୍ଭୁତ ମହିମା ମୟୀ କାଙ୍ଗୁଦେଇ
ସେ ଅଚଳ ଅଧିଦେବୀ,
ସୋର ଅବାସ୍ତବେ ଲବନ୍ତ ସଙ୍କଳ
କୃଷକେ ତାହାଙ୍କୁ ସେବି ।
କାଠୁରିଅକୁଳ କୁଠାର ଶବଦ
ଅନୁକାରି ବାଟଛପି (୨),

---

(୧) ଗମରେଛ ନ୍ଦ୍ର । (୨) ବଟପୋତାକାର ପକ୍ଷିବିଶେଷ ।

ଉଚ୍ଚେ କରେ ରବ   ଗିରିବରେ ସବ-
ପକ୍ଷ ଅନ୍ତରାଳେ ଲୁଚି ।
କାଷ୍ଠଜୀବଙ୍କର   କୁଠାର ଶବଦ
ମଣି ଭାଲୁ ମହାବଳ,
ଅଶାନ୍ତ ମନେ   ଆସି ଉପସ୍ଥିତ
ହୁଏ ସେଠାରେ ଚଞ୍ଚଳ ।
ତହୁଁ ଧୂର୍ତ୍ତ ଖଗ   ଅନ୍ୟତ୍ର ଯାଇଣ
କରେ ରବ କାଁଠହଣା,
ଏହିରୂପେ ସଦା   ହତ ବୁଲୁଥାଏ
ମହାବଳେ ପ୍ରତାରଣା ।
ବୁଦ୍ଧି ବଳ ସିନା   ବାହୁବଳ ଆଦି
ସକଳ ବଳଙ୍କୁ ବଳେ,
ସେ ବଳେ ନଗଣ୍ୟ   କ୍ଷୁଦ୍ର ପକ୍ଷୀ କରେ
ପରାଜୟ ମହାବଳେ ।
ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ   ବହେ କେରନଦୀ (୧)
କଠିନ ଶିଳା-ଶେଯରେ,
କାହିଁ ବ୍ୟସ୍ତେ ଗୌଣେ   କାହିଁ ବା ସଳଖେ
କାହିଁ ବକ୍ରଗତି ଧରେ ।
ଗୋପନେ ଗୋପନେ   ବହେ କାହିଁ ଭେଦ
ନୀରନ୍ଧ୍ର ବଣ ଅଟବୀ,
ସ୍ତର-ପର ସ୍ତର   ଜଟାଜୂଟେ ଯଥା
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନେ ବହେ ଜାହ୍ନବୀ ।
ତୁଙ୍ଗ ବଡ଼ଗଲ୍ଲି   ଏଲଗଲ ଗିରି (୨)
ମଧ୍ୟେ ଏଲଗଲଗଣ୍ଡି,

---

(୧) ଏହି ଅଂଶରେ ବାହୁଦାନଦୀ କେଁରନଦୀ ନାମରେ ଅଭିହିତ
(୨) ବଡ଼ଗଲ୍ଲି ଏବଂ ଏଲଗଲ ସ୍ୱନାମ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତଦ୍ୱୟ ।

ଦୁଇଁ ପାହାଡ୍ରୁ ସେ ସ୍ଥାନକୁ ଅବଧି
କିରଣ-ଦଣ୍ଡେ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ।
ବେନ ତୀରେ ବେନ ତୁଙ୍ଗଦେହ ଗିରି
ଟେକିଛନ୍ତି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଶିର,
ମଧ୍ୟେ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ତରଙ୍ଗିଣୀ ଶଯ୍ୟା
ପାତାଳ ପ୍ରାୟ ଗଭୀର ।
କଜଳ ଭୀଷଣ ତହିଁ ଅନ୍ଧ ଘର
ଖେଳଇ ନଦୀର ସେ ଖଣ୍ଡ,
ଘନୋଧୂଳାଗର୍ଭେ କବଳିତ ଯଥା
କ୍ଷୁଦ୍ର ସପ୍ତକୋଶି ଗଣ୍ଡ ।
ଦେଖି ସେ ସ୍ଥାନର ଭୀମକାନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ
ଅପୂର୍ବ ତରଙ୍ଗାପ୍ଲୁତ,
ଅପ୍ରତ୍ୟାଶ ପୂର୍ବ ଭାବାବେଶେ ହୁଏ
ହୃଦ-ସିନ୍ଧୁ ଉଦ୍‌ବେଳିତ ।
ପରଶମାତ୍ରେ ସେ ଅମର ବାଞ୍ଛିତ
ପୂତ ଅପାର୍ଥିବ ସ୍ଥାନ,
ସଂସାରର ସତ୍ତା ମାନବ ଅସ୍ମିତା
ହୁଏ କ୍ଷଣେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ।
ସ୍ୱର୍ଗେ ବା ବୈକୁଣ୍ଠେ କିମ୍ବା ସୁଖମୟ
ଅଜ୍ଞାତଧାମେ ଆସିଛୁ,
ସେ ଶାନ୍ତ ସ୍ଥାନେ ବସିଥିବା ଯାଏ
ବାରୁ ହୁଏ ନାହିଁ କିଛୁ ।
ଶୋକ ତାପ-ଦଗ୍ଧ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ କଳୁଷିତ
ସଂସାର ଘୋର ଗହନ—
ମଧ୍ୟରେ ସେ ସ୍ଥାନ ଶୁଭ୍ର ସୁଶୀତଳ
ଶାନ୍ତି-ସୁଖ-ନିକେତନ ।

ରଜସ୍ତମୋ ଜାଣି ସତ୍ତ୍ୱେ ପରକାଶେ
ଧନ୍ୟ ସେ ସ୍ଥାନ ପ୍ରଭାବ,
ଅନଳ୍ପ ନାସ୍ତିକ ହୃଦେ ଆଣିପାରେ
ପଲକେ ଆସ୍ତିକ ଭାବ ।
ଭୀଷଣ ପ୍ରଦେଶ, ସେ ଭୀଷଣତାକୁ
ନିସର୍ଗ ଶୋଭା ସଙ୍କଥା,
ଆଚ୍ଛାଦ ରଖିଛି ଗୂଢ଼ ଆବରଣେ
କମଳେ କମଳ ଯଥା ।
ଅଦୃଷ୍ଟ ଅଶ୍ରୁତ— ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେ ସୁଷମା
ଉପମା ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷାହୀନ,
ବଡ଼ିଶୀ ପ୍ରାୟେ ସେ ଅତର୍କିତ ଭାବେ
ଟାଣି ଧରେ ମନ-ମୀନ ।
ଚିର ଦୁଃଖି ନର— ନୟନ ସନ୍ଧାନ
ସେ ଦୁଃଖପାସୋରା ସ୍ଥଳ,
ଦୁଃଖୀ ଲୋଡ଼େ ଯିବା ନିକାଞ୍ଚନ, ତେଜି
ସଂସାର ଗୋଁର ଗହଳ ।
କବି ପକ୍ଷେ ତାହା ସାରସ୍ୱତ କୁଞ୍ଜ
ଯୋଗି କେନ୍ଦ୍ରେ ନିପିଷ୍ଟଧ,
ରସିକ ପକ୍ଷରେ ବିଳାସ ଭଣ୍ଡାର
ଭାବୁକେ କଳ୍ପପାଦପ ।
ବନ୍ଧୁର ଉପଲ— ଶେତେଯ ଜଳସ୍ରୋତ
ବହିଯାଏ କଳକଳ,
ପୁଅଟିଲେ ତାହାକୁ ବନ୍ଧୁ କଳକଣ୍ଠ
ବିହଗକୁଳ କାକଳୀ ।
ଉଠୁଥାଏ ସଦା ସେ ବିପୁଳ ସ୍ୱର
ପ୍ରଭାତେ ତଥା ପ୍ରଦୋଷେ,

ଦେଉଛି ବ ନାନା   ବାଦ୍ୟ ବାଦନ
ଗମ୍ଭୀର ସ୍ନିଗ୍ଧ ନିର୍ଘୋଷେ ।
ଠାବେ ଠାବେ ରହି   ସ୍ରୋତୋ ମୁଖେ ଶିଳା
ସୃଜୁଛି ବହୁ ପ୍ରବାହ,
ଗଣ୍ଡ ମଧ୍ୟେ ଅବା   ମୁଣ୍ଡ ଟେକଛନ୍ତି
ବିକଟ ଭୀଷଣ ଗ୍ରାହ ।
କାହିଁ ସ୍ରୋତଶ୍ଛିନ୍ନ   କାହିଁ ବା ସଂଯୁକ୍ତ
ସଙ୍ଗମେ କାହିଁ ତ୍ରିବେଣୀ,
କାହିଁ ପଞ୍ଚନଦ   କାହିଁ ଉପନଦୀ
କାହିଁ ଶାଖାନଦୀ ଶ୍ରେଣୀ ।
କାହିଁ ଅବା ଶିଳା   ସରୁଦ୍ଧ ପ୍ରବାହ
ଅପ୍ରଶସ୍ତ ଛିଦ୍ର ଦେଇ,
ପ୍ରପାତ ଆକାରେ   ଝର୍ଝର ଆରବେ
ପଡ଼ୁଛି ତଳକୁ ଡେଇଁ ।
ଜଳଦେବୀଙ୍କର   ସଦ୍ୟ ଉଷାଣିତ
କନକ ରସନା ଅର୍ଦ୍ଧ,
ବୁଲୁଥାନ୍ତି ଖେଳ   ଜଳେ ଇତସ୍ତତଃ
ତଥିଲେ ବହୁ ଶଫରୀ ।
ସୁନ୍ଦର ବର୍ତ୍ତୁଳ   ଚିକ୍କଣ କର୍କଶ
ଯାଏ ସ୍ରୋତେ ଗଡ଼ି ଗଡ଼ି,
ଶାଳଗ୍ରାମତୁଲ   ଉଠନ୍ତି ବ ଜଳ—
ଭେଦ ହୋଇ ଜଡ଼ାଜଡ଼ି ।
ସ୍ରୋତୋ ଧାରେ ଧାରେ   ମାଡ଼ିଛି ଗହଳେ
ଧବଳ ଶୈବାଳ ଲଟା,
ଜଳଜ ଉଦ୍ଭିଜ   ବିସ୍ତାରି ଅଛି ବ
ପାଦଲମ୍ବୀ ଦୀର୍ଘଜଟା ।

ଅଶ୍ୱଥ, କରଞ୍ଜ   ଉଦୁମ୍ବର, ଜାମ
ବକୁଳ, ବରଡ଼ା, ବେଲ,
ଲତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ   ପାଶି ବଳଅର
ହୋଇଛନ୍ତି ତହିଁ ମେଳ ।
ଶାଖେ ଶାଖେ ଛନ୍ଦ   ଗଣ୍ଡପରେ ଗଣ୍ଠି—
ଅଛନ୍ତି ପଶ—ଗ୍ରନ୍ଥି,
ନିର୍ଭୟରେ ତହିଁ   ରହୁଥାନ୍ତି ବସି
ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ଶୁକ ଶୁଆ ।
ବକ, ମତ୍ସ୍ୟରଙ୍କ   ଆଦ ଖଗବର୍ଗ
ତହିଁରେ ଚର ଅଛନ୍ତି,
ଡାହୁକ, ଟିଟ୍ଟିଭ   ଦଣ୍ଡକାଉ, ପାଣି
ବହରନ୍ତି ଖାଇ ଖାଇ ।
ଏକେତ ସ୍ୱଭାବ   ଶୀତଳ ସେ ସାତ
ହୁଏ ତହିଁ ଗନ୍ଧବହ,
ବହେ ମନେ ମନ୍ଦ   ଦୂର ବନଫୁଟ
ଚମ୍ପା ପରିମଳ ସହ ।
ଅଗାଧ ଗମ୍ଭୀର   ସେ ଗଣ୍ଡଦର୍ଶନେ
ଏ ଭାବ ହୁଏ ଉଦ୍ରେକ,
ଏହାପର ସିନା   ଚନ୍ଦ୍ର ଚୂଡ଼ାମଣି
ନୃପଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ବିବେକ ।
ହେ ନୃପ ଅଗ୍ରଣି   ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ାମଣି
ମହାଯଶା ସଦାଶୟ,
ଗଣ୍ଡଜଳ ସମ   ଉଦାର, ନିର୍ମଳ
ଶୀତଳ, ତବ ହୃଦୟ ।
ତେଣୁ ସର୍ବେ ଏହି   ମହାଦୃଶ୍ୟ କରୁ—
ଶାନ୍ତେ ମୁଦ୍ରେ ମହାସ୍ଥାନ,

କି ହେବ ତୁମ୍ଭର   ହୃଦୟ ମହତ
କିପାଇଁ ହେ ମତିମାନ ।
ଭାଗ୍ୟଧର ତୁମ୍ଭେ,   ପ୍ରକୃତି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
କରିବାପାଇଁ ଉବକ (୧),
ଦେଖାଉଛି ସିନା   ତବ ନେତ୍ରେ କୃତ
ଏ ଶୋଭା ନବ୍ୟ ନବୀନ ।
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୁମନ   ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟ ସ୍ତବକ
ଗଣ୍ଡକଲେ ପ୍ରତିଫଳ,
ସିନ୍ଧୁଗର୍ଭ ସ୍ଥିତ   ପ୍ରବାଳ ଲତିକା
ଶୋଭାକୁ ଦଅଇ ଦଳ ।
ଅବା ସିନ୍ଧୁଗର୍ଭେ   ଗୁପତେ ବହୁଛି
ବାଡ଼ବ ଅନଳଧାର,
ଅଥବା ତହଟେ   ଦନ ଅନ୍ତରାଳୁ
ଉଙ୍ଗ ଶମ୍ଭା ପଳଦାର ।
ନୀଳମା ବର୍ଦ୍ଧନ   କରୁଅଛି କାହିଁ
ହରୀତକୀ ପତ୍ର ପୁଞ୍ଜେ,
ଚାରୁତର କାହିଁ   ଜଳଛନ୍ତି ଜଳେ
ଅରଣ୍ୟ କୁସୁମ ଚୟେ ।
କାହିଁ ଅବା ଜଳେ   ଭାସେ ଅଗଣିତ
କୁମ୍ଭାକୃତି କୁମ୍ଭୀଫଳ,
ଫଳାହାର ତୃଷ୍ଣା   ଅଞ୍ଜନ ପଦ୍ମର (୧)
ଅଟେ ଯା ପ୍ରିୟ ସମ୍ବଳ ।
ସ୍ୱଭାବ ଚଞ୍ଚଳ   କରକଟଙ୍କ
ଶବର ଜାତି ଶିଶୁଏ,

---

(୧) କବି, କାବ୍ୟକର୍ତ୍ତା ।

ଗଣ୍ଡ ଖୋଳେ ପଶି ଢକ୍ରମ ପ୍ରକାଶି
ଚପଲ୍ଲ ବସି କାହୁଏ ।
ଶିକାର ଅଶାରେ ବୁଲୁଥାନ୍ତି ତହିଁ
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବନ୍ୟଜାଢ,
ଧର କରେ ଶୈପ୍ୟ ସନ୍ନିଭ ଭାସ୍କର
ତୀକ୍ଷ୍ଣ ପଶୁଦାନ୍ତ କାଢ ।
ବଶୁଷ୍କ ଗନ୍ଧନା— କାଷ୍ଠ ସଂଘର୍ଷଣେ (୨)
ଉତ୍ପାଦ ଅଗ୍ନି କଣିକା,
ଟାଣି ନେଉଥାନ୍ତି ବେଳେ ବେଳେ ତହିଁ
ସଂଯୋଗି ମଶାଲଗିକା ।
ଚିର ଶଯ୍ୟା ଯୁକ୍ତ ଭବ ମାୟା ମୁକ୍ତ
ସେ ସ୍ଥାନ ବୈକୁଣ୍ଠୋପମ,
ନାଦାସ ମଧ୍ୟେ ଦର୍ଶକର ତହିଁ
ଉପୁଜେ ପ୍ରଭ୍ରାନ୍ତ ଭ୍ରମ ।
ଏଲଗଲ ଗିରି କଟକ ନିବାସି
ଶବର କନ୍ଧ ଜାତିର,
ଶରୀରେ ସଞ୍ଚାରେ ସେ ଗଣ୍ଡ ସକଳ
ବିଶୁଦ୍ଧ ଧାର ରୁଧିର ।
ବନ୍ୟ ଫଳ ମୂଳ ଗଣ୍ଡ ଜଳ ବନା
ଆରଣ୍ୟ ବଙ୍କରଗଣେ,

---

(୧) ବାଦୁଡ଼ ।

(୨) ଏହା ଅଗ୍ନ୍ୟାବଷ୍ଟ ଜାତୀୟ ବୃକ୍ଷ । ତୈଲଙ୍ଗୀୟମାନେ ଏହାର ଶାଗ ଭକ୍ଷଣ କରନ୍ତି । ଶୁଷ୍କ ଗନ୍ଧନା କାଷ୍ଠ ଘର୍ଷଣରେ ଅଗ୍ନି ଉତ୍ପାଦନ ହେଉଥିବାର ଲେଖକଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷୀଭୂତ ହୋଇଅଛି ।

ନ ଚଳନ୍ତି କଚ୍ଛ   ପୁଣି ଗଳା ଭଳ
କାହାକୁ ମର ଭୁବନେ ।
ଦେହ ଉପରେ   କଉଣ କର୍ଷଣ
କରନ୍ତି ବିବଧ ଗୃଷ;
ପରିଶ୍ରମ ତାଙ୍କ   ଜୀବନର ବ୍ରତ
ପରିଶ୍ରମର ସେ ଦାସ ।
ମୋଟାଭାତ, ମୋଟ,—   ଲୁଗାରେ ତାଙ୍କର
କଟିଯାଏ ସୁଖେ ଦିନ,
ନ ଧରନ୍ତି ଭ୍ରମେ   ବାହ୍ୟ ପରିପାଟୀ
ନବ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ଚିହ୍ନ ।
ସୁଖ ନୀଡ଼େ ଯାହା   ଅଭିହିତ ତାହା
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ସେହି ମହୀରେ,
ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଯେ ସୁଖ   ରାଜ ହର୍ମ୍ମ୍ୟେ ତାହା
ସୁଲଭ ତାଙ୍କ କୁଟୀରେ ।
ବର୍ଣ୍ଣିବି ରେ ଗଣ୍ଡ   କି ଭାଷାରେ ତୋତେ
ଖୋଜି ଖୋଜି ପାଉନାହିଁ,
ତୋ ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା   ଉପଯୁକ୍ତ ଶବ୍ଦ
ମାତୃଭାଷା ବା କାହିଁରେ
ନ ଗଣ୍ୟ ଲେଖନୀ   କ୍ଷମତା, ଅବର
ନ ଗଣ୍ୟ ନର କ୍ଷମତା,
ତୋ ମହିମା ସବୁ   ତୁଳନାରେ ତାଲ
ସବୁ ସେ ଢଲ ସର୍ବଥା ।
ତୋ ବର୍ଣ୍ଣନେ ମୋର   ହୃଦୟ ସାଗର
ଛୁଟଇ ମୋହ ତୃଷା,